

İNKILABI ÖLÇMEK: ATATÜRK DÖNEMİNDE İDEOLOJİ ARAYIŞI, TÜRK İNKILAP TARİHİ DERSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI, ÖĞRETİMİ VE ÖLÇME-DEĞERLENDİRMESİ

Celal METİN*

Öz

Bir bağımsızlık savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti çağdaş dünyada var olabilmek için bir dizi inkılap gerçekleştirmiştir. Hem bağımsızlığın kazanılmasında verilen iç ve dış mücadelenin hem de yapılan inkılapların gerekliliğinin topluma ve yeni nesillere anlatılması ve benimsetilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bir başka açıdan da hem Batıdaki siyasal ideolojilerden farkını ortaya koymak ve korunmak hem de topluma ve özelle gençliğe benimsetmek için Türk İnkılabını tanımlama ve yorumlamak gerekmiştir. Bu amaçla hem özgün bir ideoloji olarak Türk İnkılabı ya da Kemalizm çeşitli yönleri ile ortaya konulurken bunun yetişen nesle benimsetilmesi çabası içine girilmiştir. Bu amaçla, Atatürk'ün isteği ve direktifleri doğrultusunda, yükseköğretimde Türk İnkılabı Tarihi adını taşıyan bir ders okutulması kararlaştırılır ve okutulmaya başlanır. Başlangıçta İnkılabın içinde bulunanlarca konferanslar şeklinde başlayan ama daha sonra, çoğunlukla, tarihçi mesleğine sahip olanlarca yürütülen bu ders, günümüze kadar çeşitli değişimler geçirmiştir. Başlangıçta yükseköğretimin son sınıflarında verilen ve mezun olabilmek için geçme zorunluluğu olan bu dersin verilisinde gösterilen ciddiyet, onun ölçme değerlendirilmesinde de uygulanmıştır. Bu çalışma Atatürk dönemi veya Tek Parti döneminde Türk inkılabının ideolojik arayışlarına bağlı olarak Türk İnkılabı Tarihi dersinin ortaya çıkışı, öğretim yöntemindeki farklı uygulamaları ve ölçme-değerlendirmesi üzerinde durur. Amacı, bugün bu dersin içinde bulunduğu sorunlara tarihsel bir zemin sunmak ve çözümüne yönelik katkı yapmaktır.

Anahtar Kelimeler

*Atatürk, Kemalizm, Türk İnkılabı Tarihi dersi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü,
Ölçme ve Değerlendirme*

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, Manisa/Türkiye.
celalmetin2004@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-7086-147X
Makalenin Gönderilme Tarihi: 09.08.2018
Makalenin Kabul Tarihi: 27.09.2018
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.10.2018
Makalenin Türü: Araştırma

MEASURING THE REVOLUTION: SEEKING IDEOLOGY IN ATATÜRK'S PERIOD, THE EMERGENCE OF TURKISH REVOLUTION HISTORY COURSE, TEACHING AND MEASUREMENT-EVALUATION

Abstract

The Turkish Republic, which had been established after the independence war, implemented a series of revolutions in order to exist in the modern world. There emerged a requirement to explain the necessity of the revolutions to the society and to the new generations taking into consideration inner and exterior struggle to gain the independence and there was a need to make these revolutions approved. Looking from a different aspect, it was necessary to describe, to interpret and to protect the Turkish Revolutions exhibiting the differences of them from the western political ideologies meanwhile trying to make them accepted by the society especially by the youth. For this reason, Turkish revolutions or Kemalism were exhibited as an original ideology meanwhile they struggled to make them approved. With the wish and order of Atatürk, they decided to start a lesson called the History of Turkish Revolutions in the universities. This lesson has gone through some stages. First it was a kind of series of conferences presented by the implementer of the revolutions then it was given by the historians. First, it was a lesson given in the last term of the university and it was a requirement to graduate. It was a rigid course, the measurement and evaluation were very rigid too. This study explains the emergence of the History Turkish Revolution lesson depending on ideological search in Atatürk's period and in One Party period, the different educational methods and its measurement-evaluation style. The aim is to clarify the historical ground of the lesson mentioning the current problems and trying to contribute to the solution.

Keywords

Ataturk, Kemalism, The lesson of the History of Turkish Revolution, Turkish Revolution History Institution, Measurement-evaluation

GİRİŞ

Atatürk dönemi, bağımsızlık için yapılan Milli Mücadele ve çağdaşlaşmak için hayata geçirilen inkılapların içinde olduğu bir bütünlük teşkil eder. Maddi-manevi ateş çemberinden geçilerek kazanılan siyasi bağımsızlığın ve çağı yakalamak için elzem olan inkılapların haklılığını ve gerekliliğini doğru anlatma ve benimsetme çabaları Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, başta Atatürk olmak üzere, devlet kurucularının zihniyet ve pratiklerinde hep öncelikli olmuştur. Yeni toplum inşa sürecindeki sosyal mühendislik projelerinde ve milli eğitimi çağdaşlaştırma adımlarında, yeni Türk devletinin kuruluş ve inkılap felsefesinin tarihsel zorunluluğuna ve gerekliliğine vurgu yanında, onun, milli, özgün ve üstün olduğu iddiasının savunulmasına girişilmiştir. Bu bağlamda, tarihin merkezine "Türk"ü yerleştiren tarih tezinin ortaya konulması ve formal eğitimde bu teze uygun tarih ders kitaplarının yazılması yanında bütünlükçü bir Türk inkılap ideolojisi tanımlama ve savunma çabaları da görülür.

Resmi alanda, onunla ilişkili kesimlerde ve bağımsız çevrelerde entelektüel tartışmalar sürerken, Türk inkılabının felsefesini, tarihsel seyrini ve ideolojik hedefini yanlış okumalara meydan vermemek ve doğru savunmanın yanında, "devrimizin birbiriyle çarpışan siyasi cereyan ve ideolojileri ortasında tuttuğumuz yolun doğruluk ve eğrilik derecesi hakkında bir ölçü hizmeti"¹ görmesi için yükseköğretim gençliğinin inkılap ideolojisi yönünde eğitimi öncelikli olmuştur. Bu amaçla, yükseköğretimde bir ders konulması gündeme gelmiş ve bu ders içinde hem inkılabın ideolojik veçhesi tartışılmaya hem de onun karşıtları karşısındaki üstünlüğü ve özgünlüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu dersin konulması ve içeriği ile ilgili, 1926'da başlayan tartışma, 1933 Üniversite Reformu ile uygulamaya konulmuş; dersin nasıl verileceği, kimlerin vereceği ve hedef kitlenin kim olacağı üzerine bir yol haritası çıkarılmıştır. Dersler başladıktan bir süre sonra bu dersin ölçme-değerlendirmesi gündeme gelmiş olmalı ki bu amaçla bir talimatname yayınlanmıştır.

Bu çalışma, Atatürk döneminde yükseköğretimde okutulan ve ideolojik beklentilere cevap vermesi için uygulamaya konulan "Türk İnkılabı Tarihi" dersinin ortaya çıkışına yol açan siyasal süreçlere, ideolojik tartışmalara, kurumlaşma çabalarına, dersin öğretim biçimine ve bu öğretimin çıktısı olan ölçme-değerlendirme uygulamasının nasıl gerçekleştiğini problemleştirir. Amacı, bu dersin okutulmasına verilen önem kadar, ondan beklenen hedefe ne kadar ulaşıldığı hakkında ipuçları üretmektir. Bunun için de bu

¹ Yavuz Abadan, *Türk İnkılabı Tarihi Notları*, Son Havadis Matbaası, Ankara, 1956, s. 3.

derse verilen önemin ideolojik yönü, okutulması ve sınıf geçme veya mezun olmadaki yeri ile sınav uygulamasının nasıl yapıldığı üzerinde durulacaktır. Son olarak da Atatürk sonrasında bu dersin aldığı biçim tartışılmaya çalışılacaktır.

I. İNKILAPLAR YÜRÜRKEN BİR İDEOLOJİ İHTİYACI

Çağdaş dünya tarihinde iki dünya savaşı arası dönem, Batı kökenli emperyalist söylemin başat olduğu ama buna karşı yine emperyalist nitelikli alternatif batılı ideoloji ve ütopyaların revaç bulduğu bir dönemdir. İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği tarihi Batı emperyalizminin sömürgeciliği meşrulaştırın ve Batılı olanın üstünlüğüne dayalı hegomanik söylemine karşı, Batılı ideolojik söylemlerle kotarılan Komünizm, Faşizm ve Nazizm gibi alternatif emperyal ideolojik söylemler, yeni bir insanlık tarihinin başladığı ve tarihi geleceğin kendi rezvlerinde olduğu iddia ve söylemini dillendirirler. Tarihin ve şimdinin tüm imkanlarından yararlanılarak üretilen yeni ideolojik ve ütopyik söylemler, Batı ve Batı-dışında revaç bulduğu süreçte, bunlara karşı kendi evrensel, milli veya yerel ideolojik ve ütopyik söylemler de üretilir ve savunulur.

Batı dünyasında, savaş sonrası dönemde hayal kırıklığı yaratan liberal demokrasiler kendilerine çeki düzen verme arayışında ferdi, toplumu ve devleti yeniden tanımlamaya ve düzenlemeye çalışırlar. Yine de kaba eşitlikçi, katı devletçi veya ırkçı olan otoriter ideolojik söylemlere dayalı siyasal düzenler güçlenir ve gündemleri işgal ederken, bağımsızlık ve çağdaşlığı yakalama temelli üçüncü yol arayışları da siyasal-ideolojik gündemlere taşınır. Kendi tarihselliğinin haklılığına vurgu kadar, kendi yerelliği veya milliliğinin mütevazı değerliğini öne çıkarma gayretlerinden ve imkânlarından kotarılan yeni yol arayışları, bazı açılardan evrenselliğe vurgu yapmakla birlikte, özgün ve milli oldukları iddiasını taşır. Siyasi ve ideolojik propagandanın etkin gücünün farkına varıldığı ve kitle psikolojisi üzerine hatırı sayılır bir literatürün üretildiği süreçte bütünlükçü ideoloji ve ütopyaların yoğun siyasal propagandalarına maruz kalan Batı ve Batı-dışının devlet ve toplumların kültürel ve siyasal refleksleri, tarihin ve şimdinin imkânlarını devreye sokarak, karşıtı yanında ondan korunmanın yollarını üretmeye çalışırlar.

Bir Milli Mücadele sonrası yeni bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları, dünyada ve özelde Batıdaki bu ideolojik savaşların farkında oldukları kadar, kendi gerçekliğinin de farkındadırlar. Atatürk, "Uçurumun kenarında yıkık bir ülke, türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar, yıllarca süren savaş, ondan sonra içerde ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız

inkılâplar. İşte Türk genel devriminin bir kısa ifadesi (1935)² ile özetlediği tarihsel gerçekliliğin doğru anlaşılması ve korunması için, öncelikle, eğitime başat rol biçilir. Bu amaçla, eğitim milli ve çağdaş hale getirilirken, başta dil ve tarih inkılabları ile kültürel alan da benzer bir dönüşüm geçirir. Türk tarih ve inkılabının özgünlüğüne, tekilliğine ve tarihselliğine vurgu yapan ve geniş bir komisyonca hazırlanan tarih ders kitapları, 1931-1932 öğretim yılından itibaren, ilk ve orta öğretimde okutulmaya başlanır.³ Yükseköğretim için atılacak adımların belirlenmesinden önce fikir teatileri ve ön uygulamaları içine alan bir hazırlık dönemi yaşanır.

Bu hazırlık dönemin temel sorusunu, “Türk İnkılabı nedir? Ne değildir?” üzerinden başlatmak gerekir. 1922’de Hüseyin Cahit (Yalçın), yaşananların bir inkılap olduğunu ilk kez dillendirir.⁴ 1922’den itibaren “Türk İnkılabı”, “İnkılap” ya da “İnkılabımız” söylemi ile daha çok gazete, dergi, nutuk ve konferanslarla, Ziya Gökalp, Suphi Nuri (İleri), Mahmut Esat (Bozkurt), Mehmet Emin (Erişirgil), Mahmud (Soydan), Sadri Ethem (Erttem), Yusuf Akçora, Köprülüzade Mehmed Fuad ve diğerleri tarafından, İstiklal ve İnkılap çeşitli yönleri ile ele alınır ve yorumlanır. 1926’da Türk İnkılabı üzerine ilk telif eserlerden biri olan Celal Nuri (İleri)’nin “Türk İnkılabı” adlı kitabı yayınlanır. İslamcılığı yanında, pür batıcı bir söyleme de yatkın olan Celal Nuri, o vakte (1926) kadar yapılan inkılaplara bakarak, Türk İnkılabının bir medeniyet değiştirme olduğunu; “orijinal” değil iktibas olduğunu söyler.⁵ Bu söyleminden dolayı eseri dönemin İnkılap kadrolarınca görmemezlikten gelinir. Atatürk, 1927’de, Cumhuriyet Halk Fırkasının İkinci Kongresinde (15-20 Ekim 1927) yaptığı uzun konuşma ile 1919-1927 arası dönemin önemli olaylarını değerlendirdiği ve Türk İnkılabının ilk kez tarihsel bir çerçevesini çizdiği ünlü Nutkundan sonra,⁶ Türk İnkılabı üzerine

² Daha Milli Mücadele’nin sürdüğü yıllarda Atatürk, 1 Mart 1922’de Büyük Millet Meclisini açış konuşmasında, “Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden önce Türkiye’nin istiklaline, kendi benliğine, ananat-ı milliyesine düşman olan bütün anasıra mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Beynelmîl vaziyet-i cihane göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklal yoktur”² diyerek, eğitimin içinde milli ananelere düşman olan bütün unsurlarla mücadele etme lüzumunun öğretilmesini, yoksa bunun vahim sonuçları olacağı uyarısını yapar. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (I-III)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, Cilt: I, s.398.

³ Tarih Tezine uygun ilk ders kitapları, 1931-1932 öğretim yılının ikinci dönemine yetiştirilmiştir. Tamamen Türkiye Cumhuriyetine ayrılan ve Lise son sınıflarda okutulan (ve bir yıl sonra Üniversite öğrencilerine de tavsiye edilen) *Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti* başlığını taşır. İç arka kapakta, “Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesinin 28/11/ 1931 tarih ve 2847 numaralı emri ile 25.000 nüsha tab’edilmiştir” bilgisi vardır. Mukaddime’den sonra ki sayfada yazarları olarak, herhangi bir isim yoktur, sadece “Bu Kitap Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Tarafından Yazılmıştır” ibaresi vardır. *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

⁴ Hüseyin Cahit, “İnkılap”, *Renin*, No: 22 (4 Teşrinisani 1338/1922).

⁵ “Türk İnkılabı, Türk milletinin garp âlemine uyması demektir. Buna mani olan saltanat ve hilafetin zevalinden sonra gerek devlet teşkilatında, gerek düşünüşte, milletimizi kendisine daha yakın gördüğü bir âlemin ecza-yı mürekkebesinden olmak istiyor. İşte bu kadar!”, Celal Nuri, *Türk İnkılabı*, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul, 1926, s.89-90

⁶ Atatürk, Nutuk’u hazırlamasının gerekçesini, “Maksadım, inkılabımızın tetkikinde tarihe medarı suhulet olmaktadır” diye açıklar. İçerliğini ise, “Efendiler, bu beyanattımla, milli hayatı hitam bulmuş farz edilen büyük bir milletin; istiklalini nasıl

ilk ciddi telif eserler ortaya çıkar. Bunların ilki, 1927'de yayınlanan A. Refik Sıdkı (Gür)'nın "İnkılaplar Muvacehesinde Türk İnkılabı" adlı eseridir. Adından da anlaşılacağı gibi, "İnkılaplar hakkında methal, İnkılaplara umumi bir nazar, Askeri zafer ve Gazi Paşanın tarihi şahsiyeti, Türk İnkılabının yüksek eserleri ve netice" alt başlıklarından oluşan bu eser ilk kez Türk İnkılabını karşılaştırmalı ele alır; yapılan inkılapları değerlendirir ve olanın bir tekâmülün sonucu olduğu kararına varır.⁷ Ertesi yıl Halil Nimetullah (Öztürk), Milli Mecma'da daha önce yazdıklarına yeni eklemeler yaparak, "İnkılabın Felsefesi" adıyla neşreder. Amacı, yeni neslin inkılabı yaşama ve yaşatma mücadelesine katkı yapmaktır. İnkılabın sosyolojik anlamına ve içeriğine tarihsel bir çerçeve çizerek, onu yaşatma ve benimsetmede görevlerimizi sorgular.⁸

Bireysel nitelikli, Türk İnkılabının önemine, özgünlüğüne ve milliliğine vurgu yapan ve onu izah etme çabasına girişen telif çalışmalar başkaları tarafından da sürdürülür. Asıl Türk İnkılabı üzerine çalışmaların yoğunlaşması, Türk Tarih Tezinin ortaya konulduğu, tartışmaya açıldığı ve ana hatlarının belirlendiği süreçte ortaya çıkar. Öznel olarak, Türk İnkılabı, daha çok bütünlükçü Türk tarihinin bir yorumu üzerinden, son ve rafine ürün olarak görülür. 1930'ların başında, Nutuk'u temel alan ve onun çizdiği tarihsel çerçeveden hareket ederek,⁹ Türk İnkılabının tarihsel boyutu ve fikri hedefi üzerinden başlayan tartışmalar, yöntem ve ideolojide düğümlemler.¹⁰

kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, milli ve asri bir devleti, nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım" olarak belirir. *Nutuk*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1938, s. 310 ve 645.

⁷ A. Refik Sıdkı, *İnkılaplar Muvacehesinde Türk İnkılabı*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927.

⁸ Halil Nimetullah, *İnkılabın Felsefesi*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1928.

⁹ Türk İnkılabının veya Kemalist ideolojinin ilk kaynağı olan ve ilk baskının üzerinde 1927 olmakla birlikte, 1928'in ortalarında (Temmuz) yayına hazırlanan ve ilk baskısında 627 sayfa olan *Nutuk*, ilk etapta 100 bin adet basılır. Yayın gelirleri, Atatürk tarafından, Türkiye Tayyare Cemiyetine bırakılmıştır (Ulkan Kocatürk, "Büyük Nutkun Basılışı Esnasında Atatürk Tarafından Yapılan İki Düzeltme", *Atatürk Araştırma Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2 (Mart 1985), s. 611). Yeni harflerle ilk defa 1934'de İstanbul'daki Devlet Matbaasında üç cilt halinde basılmıştır. Atatürk'ün sağlığında son kez 1938'de, "Atatürk devrinin en değerli anıtlarından biri olan bu eşsiz eser, yurttaşlara Cumhuriyetin On Beşinci yıldönümü armağanı olarak Kültür Bakanlığınca bastırılmıştır" notu düşülmüştür. Kaç adet bastırıldığı bilgisi yoktur. (*Nutuk*, 1938, arka kapak, iç sayfa) Yurt dışında, daha çok iç politikaya yönelik olduğu düşünülen veya öyle algılanan *Nutuk*, daha sonraki dönemlerde çeşitli dillere de çevrilmiştir. Cezmi Eraslan, "Nutuk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İSAM, İstanbul, 2014, Cilt: 33, ss.276-278.

¹⁰ Atatürk kendi yöntemi için Nutuk (1938)'ta, "...Umdeler namı altında malum olan programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda, bir kitap, değildi. Fakat esaslı ve ameli idi. Biz dahi, gayrikabili tatbik fikirleri, nazari bir takım teferruatı yaldızlayarak, bir kitap yazabiliydik. Öyle yapmadık. Millet'in, maddi manevi tecceddüt ve inkişafatı yolunda, efal ve icraat ile akval ve nazariyata takaddüm etmeği tercih ettik", ss. 515-516. Döneminde ideolojileri ile bütünleşen Mussolini, Hitler, Lenin gibiler, düşünce ve görüşlerini önce yazılı açıklamışlar; sonra bunları fiiliyata geçirmeye yönelmişlerdir. Bunların çoğunun eserleri halka bedava dağıtılmıştır. Atatürk ise "milli sır" veya "dinamik ideal" istihlaları üzerinden, olgu ve olayları zaman ve zeminde değerlendirerek, fikri hayata geçiren pragmatik bir yöntemi tercih etmiş; fikir ve düşünce sonradan tanımlanmıştır. Nutuk'ta, "Bu mühim kararın bütün icabat ve zaruriyatını ilk gününde izar ve ifade etmek, elbette musip olmazdı. Tatbikatı bir takım safhalara ayırmak ve vakayı hadissattan istifade ederek millet'in hissiyat ve efkârını izar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasil olmağa çalışmak lazım geliyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senelik efal ve icraatımız bir silsilei mantığı ile mütalea olunursa, ilk gününde, bugüne kadar takip ettiğimiz istikameti umumiyenin ilk kararın çizdiği hattan ve teveccüh eylediği hedeften asla inhiraf eylememiş olduğu kendiliğinden tebarüz eder." s. 11. Farklı konular içinde kullanılacak ama Atatürk'ün pragmatizmine uyan, "Kuvvetler birliği üzerine yapılan ilk anayasa tartışmaları ağır olmuştu. Bir hukukçu M. Kemal'e: 'Sizin kurmak istediğiniz

İnkılabın bir ideolojisinin¹¹ olması veya yapılması ihtiyacı, dönemin aydınlarının, inkılapların açıklanmasında kullanılan devlet dilinin süslü ama ikna edici olmadığı serzenşi, yabancı ideolojilerin gençlik üzerindeki menfi etkisi ve inkılap ve rejim karşıtı ayaklanmaların ilk fırsatta kendini göstermesi gibi nedenlere dayandırıldığı görülür.¹²

Bu dönem tartışmaları aynı zamanda Avrupa'daki siyasi- ideolojik tartışmaların etkisi altında yapılır. 1929 Ekonomik krizinin de tetiklediği milli korumacı ekonomi politikaların siyasi-toplumsal sonucu, devlet aygıtının ve siyasi iradenin belirleyiciliğine dayanan otoriter siyaset ve ideolojilerin başatlığı olmuştur. 1930'ların başına gelindiğinde Batı dünyasına, korumacı ve devletin siyaset ve ekonomide etkin olduğu kısıtlı demokrasilerin yanı sıra, ideolojisiz otoriter veya diktatörlük yönetimleri, Faşizm (İtalya), Nazizm (Almanya), Komünizm (SSCB) gibi belli bir ideolojik söyleme dayalı siyasal iktidarlar hâkimdir. Hemen hemen her ülkede bu ideolojik devletlere öykünen siyasal hareketler mevcuttur. Türkiye'de inkılaplar peş peşe yapılar hayata geçirilirken, bu ideolojilerle ve pratikleriyle benzerlik olup olmadığı çok tartışılmamıştır. Sık sık Türk İnkılabının "Türk'ün ruhundan, dimağından ve vicdanından" doğduğu özgünlük söylemine yaslanılmıştır.¹³ Yapı-

sistem hiçbir hukuk sisteminde yoktur" demesi üzerine M. Kemal: "Uygulanıp denemeden geçen işler prensip, kaide haline gelirler. Ben yapayım, siz kitaba yazarsınız", Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2011, s. 328.

¹¹ "Atatürk, doktrin ve ideolojilerden nefret ederdi ve bu kelimeleri hiç kullanmazdı" söylemi doğru değildir. Atatürk, "Kemalizm" kelimesinin kullanılmasına ses çıkarmadığı gibi, "ideoloji" kelimesini kullanırdı. Örneğin; 1937 Meclisi açış konuşmasında, "...memleket davalarının *ideolojisini* anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak, fert ve kurumları yaratmak..." cümlesinde olduğu gibi. *Reisicumhur ATATÜRK'ün Kamutayı Açış Nutukları* (1. İnkıtaşın 1937), Ulus Basımevi, Ankara, Tarih yok, s. 29. Ayrıca 1935'te toplanan CHP'nin 4. Büyük Kurultayınca onaylanan programının girişinde, "Cumhuriyet Halk Partisinin programına temel olan ana fikirler, Türk devriminin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle, yalın olarak, ortaya konulmuştur. Bundan başka, bu fikirlerin başlıcaları, 1927 yılında Parti Kurultayınca da kabul olunan tüzüğün genel esaslarında ve, Genel Başkanlığın, aynı kurultayca onanmış olan bildiriğinde, ve 1931 Kamutay seçimi dolayısıyla çıkarılan bildirikde saptanmıştır. Yalnız birkaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasarılarımızın ana hatları burada, toplu olarak yazılmıştır. Partinin güttüğü bütün bu esaslar, Kamalizm prensipleridir (*CHP Programı, (Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır. Mayıs 1935)*, Ulus Basımevi, Ankara, Tarih Yok)" ifadelerine yer verilir. Atatürk'ün bu programı okumadığı düşünülemez. "Kamalizm" kelimesi bir ideolojik tanımlama olarak karşımıza çıkar.

¹² İnkılabın sol/materyalist ideolojik bir yorumunu yapmak ve sistemleştirme girişimi olan *Kadro* Dergisinin (1932-1935) yazarlarından Vedat Nedim Tör, hatıralarında, "Bütün gençliği saran bunalım bir idealizm boşluğundan doğuyor. Gençlik, heyecanlanma, şevklenme, inanıp bağlanma, sevmeye açlığını Kemalizm ideolojisiyle doyurmadığı içindir ki, hep sağlı sollu ideolojilere kaçıyor. Doğada olduğu gibi, toplumda da boşluklar dolar. Bu hiç şaşmayan bir yasadır. Onun için Kemalizm'i bir törensel laf kalabalığı olmaktan kurtarıp, gençliği doyuracak nitelikte bir ideoloji yaratmak zorunluluğundayız", *Yıllar Böyle Geçti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 226. Bu sorgulamanın bir örneğini Menemen olayı sonrası 30 Aralık 1930 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*'de Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'nun kararsız, şaşkın ve öfkeli yazısında bulmak mümkündür: "Sanki bütün bu yıllarda hiçbir şey olmamıştır, hani... Bizim köklü inkılapların herhangi birini bu ülkede hiçbir şey değiştiremezdi... Bu trajedyanın sessiz, suskun izleyenleri kimlerdi? Muasır Cumhuriyetin laik vatandaşları. Bu gerçek bir felakettir. Bunun anlamı şudur: bu iklim ve çerçeve, inkılapçı, cumhuriyetçi ve vatansever Türk gençliğinin çevresi değildir; o asi, vahşi – hırsız ve gericici gibi sıfatlarla tanımladığımız Nakşibendi Tarikatının bir müridi olan Derviş Mehmed'in iklim ve çevresidir. Bu böyle olmazdı, bu adam işini bitirmeye yirmi dakika bulamayabilirdi... Şeyh Mehmed henüz bir belirti, bir görüntüdür..." Yakup Kadri'den zikreden Kemal Üstün, *Menemen Olayı ve Kubilay*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1981, ss. 40-41.

¹³ Bir örnek olarak, Nutuk'ta, "diyebilirim ki, ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir *millî sır* gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim" der Atatürk. *Nutuk*, 1938, s.12.

lan inkılapların bir hayat ideali veya bir dünya görüşü olarak neye tekabül ettiği formüle edilmemiş; Türk insanına müphem bir çağdaşlık vaadi olarak sunulmuştur. Çoğunlukla da geçmiş Osmanlı ile karşılaştırılarak, iyi-kötü sentezine sıkıştırılmıştır.¹⁴

1930 Serbest Fırka deneyimi, İnkılap kadroları ve CHF yöneticileri için bir ikaz olduğu gibi,¹⁵ yeni arayışları da beraberinde getirmiştir.¹⁶ Parti gerçek anlamda bir program hazırlarken, dünyada yükselen ideolojik hareketler karşısında bir inkılap ideolojisi ihtiyacı dillendirilmiş ve adı konulmuştur.¹⁷ Bütünlükçü Türk tarihinin bir yorumu olarak, tarihi Türk insanın sekülerliğe yatkınlığı, tarihi devlet geleneği, dinamik ve esnek mefküreciliği ve psiko-tarihsel var olma gücünden neşet ve ilham alınarak tanımlanan yerli veya milli olduğu iddia edilen ideoloji, *Türk İnkılabı*¹⁸ (1930'dan sonra tedricen *Kemalizm*)¹⁹ olarak adlandırılmıştır. Türk İnkılabı veya Kemalizm,

¹⁴ İyi -kötü sentezinin güzel örneklerinden birisi olarak, Mediha Muzafer'in *İnkılap Ruhu* adlı eseri verilebilir. Bu eserde, Sevr- Lozan, teokratik düzen-laik düzen, Osmanlı kıyafeti- cumhuriyet kıyafeti, Osmanlı kadını- Cumhuriyet kadını vd. ... Karşılaştırmalı ve yer yer resimlerle süslenerek verilmiştir. Mediha Muzafer, *İnkılap Ruhu*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s.41 vd. Bir diğer örnek ise Atatürk döneminin sonunda yayınlanan Samih Nafiz Tansu'un *Türk İnkılab Tarihi ve Büyük Harpten Sonra Avrupa* adlı eseri verilebilir. Bu eserin üçüncü kısmı, "Dün-Bugün" başlığını taşıyor (ss. 144-180) ve temel olgular ikili olarak verilir: Mondros- Mudanya, Sevr- Lozan, saltanat- Cumhuriyet, İmparatorluk Fırkaları- Cumhuriyet Fırkaları, Eski Köylü- Yeni Köylü, Eski Kıyafet, Medrese Mektep, İmparatorluk Kadını- Cumhuriyet Kadını, Yabancı Mali- Yerli Mali, İmparatorluğun Yolları, Maliyesi, Hariciyesi- Cumhuriyetin Yolları, Maliyesi, Hariciyesi, vs. Samih Nafiz Tansu, *Türk İnkılab Tarihi ve Büyük Harpten Sonra Avrupa*, (Bastran: İkbâl Kitabevi sahibi Hüseyin Kitabacı), Kenan Basımevi ve Kışe Fabrikası, (İstanbul), 1938.

¹⁵ Atatürk, SCF'nin kapandığı günden başlayarak, 1930 sonları ve 1931 başlarında iki uzun yurt gezisine çıkmış; incelemelerde ve denetlemelerde bulunmuş; birçok kişi ile konuşmuş ve görüş alışverişinde bulunmuştur. İnceleme ve görüşmelerden çıkardığı notları hükümete bildirmiş ve bir önlem olarak, "Bir cumhuriyeti ve rejimi koruma kanunu neşredilmelidir. Bu kanunda, bizzat Cumhuriyet aleyhinde olduğu gibi onun temellerini teşkil eden inkılap kanunları aleyhinde filen harekete teşvik veyahut bu bapta söz ve yazı ile telkin, ağır ceza müeyyidelerine bağlanmalıdır" önerisini sunmuştur. *Atatürk'ün Seyahat Notları (1930-1931)*, (Yayın Haz.: Gürbüz Tüfekçi), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s.84.

¹⁶ Bu amaçla güç birliğine yönelir, "Memleketin ve İnkılabın içeriden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır (*Hakimiyet-i Milliye* muhbirine demec- 25 Mart 1931):" *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III*, III. Cilt, s.130.

¹⁷ Kemalizm terimini ilk kez, 1930 yılının ortalarında (Temmuz 1930), Ahmet Cevat (Emre) kullanır. O, "Kemalizm doktrin olarak, bütün siyasi prensipleri malum bir demokrasi mektebidir" der. Aktaran Temuçin F. Ertan, "Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi: Muhit", *Kebikeç*, Yıl: 2, Sayı: 5 (1997), ss. 17-34. Ali Naci (Karacan) da *İnkılap* gazetesinde, 2 Aralık 1930 tarihindeki başyazısında "Rusya'da nasıl bir Komünizm, İtalya'da nasıl bir Faşizm varsa, bizde de bir Kemalizm olmalıdır" der. Aktaran Mete Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 518. Kemalizm terimi resmi olarak ilk kez devletin 1931'de bastığı *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti* ders kitabında, ilkelere açıklandıktan sonra, "İşte yabancı müelliflerin Büyük Milli Reisin adına nispetle 'Kemalizm' dedikleri Türk inkılap hareketinin temel prensipleri bunlardır" der ve yabancı dilden bir telaffuz olarak geçer, s.187.

¹⁸ Atatürk, çoğunlukla "Türk İnkılabı", bazen "İnkılabımız" ve bir kere de "İstiklal ve İnkılap" terimlerini kullanmıştır. Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s.159. Benzer şekilde Kadro Dergisi çevresi de çoğunlukla "Türk İnkılabı" veya "İnkılabımız" terimlerini kullanır.

¹⁹ Atatürk'ün, "doktrin ve ideoloji nitelikli, -izimli söylemlerden ve ideolojilerden hoşlanmadığı en yakınları tarafından dillendirilmiştir. Örneğin, Yakup Kadri (Karaoşmanoğlu), "Bir gün Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkelerini gözden geçiriyordum. O sırada ukalalık edip demiştim ki: Paşam, bu her bakımdan bir İnkılap Partisi'dir. İnkılap Partisi ise bir ideolojiye, bir doktrine dayanmaksızın yürüyemez. Yüzüme bir masumun yüzüne bakar gibi bakmış ve gülümseyerek, 'O zaman donar kalınız' demişti. Atatürk'ün bu sözle ne demek istediğini şimdi her vakitten iyi anlıyorum" diye yazar (*Atatürk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 149-150). Aynı şekilde manevi kızı Sabiha Gökçen hatıralarında Atatürk'ün, "Doktrin istemem, donar kalınız; biz yürüyecek halindeyiz. Devamlı yürüyecek, devamlı gelişecek, devamlı mutluluklar arayıp bulacağız. Türk milleti buna layıktır..." dediğini zikreder (*Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti*, THK Yayınları, İstanbul, 1982, s.161). Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar'da *Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz* (Kervan Yayınları, İstan-

dergi ve gazete köşelerinde dönemin aydınlarınca tartışılırken, iki temel damarın biçimlendiği görülür. Türk İnkılabını otoriter- ideolojik bir kalıba dökmek isteyenlerle onun demokrat olması veya demokratik doğasına vurgu yapanların izahları, yorumları ve sistemleştirme çabaları entelektüel gündeme damga vurur.²⁰ Dönemin olağanüstü siyasi ve ideolojik koşulları ile Atatürk'ün ütopyasına sıkışan süreçte Türk İnkılabı, muasır medeniyete ulaşma çabaları veya yeni hayat idealinin pratikleri arasında salınımlanan siyasi bir söylem niteliği kazanır. İnkılabın, “zaruret”, “mecburiyet”, “sahihlik” ve “orijinalite” iddialarını temellendirme, izah etme ve yorumlama çabaları, felsefesine, psikolojisine, ruhuna, karakterine ve prensiplerine yönelik telif çalışmaları çoğalır.²¹

Dönemin Batı etiketli ideolojilerle ilişkilendirilmeden yapılan nasyonalist, faşist, sosyalist, korporatist ve demokratik izah ve yorumlar, hatırı sayılır bir külliyat oluşturur. 1931-1938 arasında telif kitap, kitapçık, makale, konferans, dizi ve köşe yazısı ve notlardan oluşan ve en ciddileri kapsamında iki yüzü bulan külliyatın sayısal artışı olmakla birlikte, niteliği tartışmalıdır. Yine de Türk İnkılabı üzerine bir literatürün oluşması kamuoyunun tatmin edilip edilmediği sorusunu gündeme getirir. 1938'e gelindiğinde, biricik Türk İnkılabı (ya da Kemalizm) varken, hala “Türkiye’de İdeoloji Kavgalalarına Yer Yoktur”²² türü serzenişler, çoğunlukla gençlikle ilgilidir. Gençliğe, hele yükseköğrenim gençliğine, Türk İnkılabının ruhunu, gayesini ve hedefini, ilmi metotlarla, kavratılması, benimsetilmesi veya içselleştirilmesi so-

bul, 1978, s.94) adlı eserinde, “Atatürk bütün hayatı boyunca sistemlerden hoşlanmamış ve hele yaptıklarından bir sistem çıkarmağa hiç çalışmamıştır” der.

²⁰ İlk önce Atatürk, Türk İnkılabının demokratik olduğu ya da demokrasi için; “Hakimiyet-i Milliye”, cumhuriyetçilik ve halkçılığın karşılığının demokrasi olduğu üzerine *Nutuk, Söylev ve Demeçler* ile, Atatürk'ün bizzat bazı bölümlerini Afet (İnan) ve Recep (Peker)'e dikte ettirdiği ve ortaöğretimde ders kitabı olarak hazırlanan, *Vatandaş için Medeni Bilgiler* (1932)'e bakılabilir. Atatürk'ün çevresi ve dışında da Türk İnkılabını demokrasi olduğu ya da demokrasi ile özdeşleştirme çabaları vardır. Örneğin, Ahmed Cevad (Emre), *Muhit* (1928-1933)'te; Hüseyin Cahid (Yalçın), *Fikir Hareketleri* (1933- 1940)'nde; Ağaoğlu Ahmet'in *Akın* (1933)'ında; İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), *Yeni Adam*'da (1933-1979); Reşit Saffet (Engin) ve Nusret Kemal (Köymen), *Ülkü* (1933-1950)'de; Mehmet Emin (Yalman), Fethi (Okyar) vb.leri, gazete, dergi veya çeşitli mahfillerde Türk İnkılabını bir demokratik yapılanma olduğunu savunuyorlardı. Diğer yandan Ali Naci (Karacan), *İnkılap* (1930-1931)'da; Ahmed Hamdi (Başar), *Kooperatif* (1932-1934)'de; Şevket Süreyya (Aydemir), *Vedat Nedim (Tör)*, Burhan Asaf (Belge) ve diğerleri *Kadro* (1932- 1935)'da; Recep (Peker) *Anadolu* (1911- 1951) ve *Ülkü* (1933-1954)'de, Faşizm, Nazizm ve Komünizm'den ilham alan ama bunu çoğunlukla açıkça dillendirmeden siyasi otoriterliği savunuyorlardı. Daha geniş bilgi için Nedim Yalansız, “1930'lar Türkiye'sinde Demokrasi ve Kemalizm Tartışmaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.3, Sayı: 8 (1999), ss. 25-42.

²¹ Örneğin; Halil Nimetullah (Öztürk), *Halkçılık ve Cumhuriyet- Türk Cumhuriyeti*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1930; Şevket Süreyya (Aydemir), *İnkılap ve Kadro*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1932; Dr. Mustafa Hayrullah (Diker), *Gazi İnkılabının Psikolojisi*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1933; Hilmi A. Malik (Evrenol), *İnkılap Yolunda*, Kitap Yazarlar Kooperatifi No.4, Ankara, 1933; Sadri Etem (Etem), *Türk İnkılabının Karakteri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933; Mediha Muzaffer, *İnkılap Ruhu*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933; Ali Rıza Seyfi, *Gazi ve İnkılap*, Sinan Matbaası, İstanbul, 1933; A. Refik Sıtkı (Gür), *İnkılap Psikolojisi*, Kader Matbaası, İstanbul, 1934; Vasfi Raşit Seviğ, *İnkılabın Öğrettikleri*, Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., İstanbul, 1934; Şeref Aykut, *Kemalizm (C.H.P. Programının İzahı)*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1936; M. Saffet Engin, *Kemalizm İnkılabının Prensipleri*, 3 Cilt, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938/1939; Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938; Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, İstanbul Üniversitesi Yayınları-İnkılap Enstitüsü, İstanbul, 1940 vd.

²² Şakir Doğanay, “Türkiye’de İdeoloji Kavgalalarına Yer Yoktur”, *Varlık*, No.111 (Şubat 1938), s. 611.

runu, ilk dönem siyasal ve hukuk alanında inkılaplar yapılırken siyasi kadroların gündemine gelmişti. En başından itibaren gençliğe, “beni takip ediniz” şiarını dillendirirken Atatürk, büyük davayı en çağdaş ve en üst refah seviyesine çıkmış millet olarak varlığını yükseltmek olarak belirler; bu dinamik ideali başarmak için fikir ve hareketi birlikte yürütmek gerektiği fikrindedir. Okur-yazarlığı artırmak, ihtiyaç duyulan teknik elemanı yetiştirmenin yanında, “...memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak, fert ve kurumları yaratmak... İşaret ettiğim umdeler, Türk Gençliğinin dimağında ve Türk Milleti'nin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, Üniversitelerimize ve yüksekokullarımıza düşen başlıca vazifedir”²³ der.

Atatürk, Türk İnkılabı Tarihi derslerinin yükseköğretimde okutulmasına resmen başlanmadan önce çeşitli mahfillerde, gençlere ve halka, “...büyük mefkûreyi halkın kalbinde bir fikir halinden bir his haline geçirme (k)...” için Cumhuriyet ve onun prensiplerinin sevdirmesini ve bunun için de hiçbir fırsatın ihmal edilmemesini ister.²⁴

II. ÜNİVERSİTELERDE TÜRK İNKILABI TARİHİ DERSLERİNİN BAŞLAMASI

İlk dönem (1919-1925) yapılan Türk inkılaplarının temel özelliği, ağırlıklı olarak, rejim ve devletle ilgili olmasıdır. Tarihi modernleşme teorileri bağlamında, Türk İnkılabı, devletten topluma doğru yayılım özelliği gösterir. Önce devlet ve onunla ilişkili rejim, idare, hukuk ve egemenlik tanımlanmış; sonra toplumu ve kültürel alanı ilgilendiren inkılaplar hayata geçirilmiştir. İlk dönem inkılapların doğrudan halkı ilgilendiren ve bireysel kazanım elde eden yönü zayıftır. Siyasal iktidarın başı padişah veya cumhurbaşkanı, rejimin saltanat veya cumhuriyet, anayasanın kanuni esasi veya teşkilatı esasiye olmasının bireysel veya toplumsal karşılığı düşüktür. Ancak birey ve topluma hak ve yükümlülük getiren ve onun gündelik yaşam biçimini değiştiren veya yenileyen ve bunu kanunlarla düzenleyip şekil vermeye geldiğinde birey ve toplum yeni durumun ve düzenin farkına varır; kendince eski ve yeni olanla ilgili hesap-kitap yapar. Bu noktadan itibaren, Türk İnkılabının ne olduğu; anlamı ve izahının yapılması gerekliliği; zorunluluğu ve

²³ Reiscumhur ATATÜRK'ün Kamutayı Açış Nutukları (1. İnciteşrin 1937), Ulus Basımevi, Ankara, Tarih yok, s. 29-30.

²⁴ “Siz milliyetçi zümre, halk ile konuştuğunuz vakit yüksek sesle söylemeyi unutmayınız. Yüksek ses, imanın ifadesi olduğu vakit, tesir yapmaktan hali kalmaz. Yolunda çalıştığımız büyük mefkûreyi halkın kalbinde bir fikir halinden bir his haline geçirmelisiniz. Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak bilhassa sizin vazifenizdir. Bir takım kelimeler vardır ki, sık sık telaffuz edildiği halde, hatta münevverlerimiz arasında, onu tamamiyle anlayan çok değildir. Halkçılığımızın ne olduğunu, esasların neden ibaret bulunduğunu halkın karşı ne gibi vazifeler deruhte etmek mecburiyetinde kalacaklarını madde madde izah etmek lazımdır. Cumhuriyeti, onun icabatını yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz... (18 Aralık 1930; İstanbul Türk Ocağı) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III, II. Cilt, ss. 290-29.

bunu kimlerin sorumluluğunda olduğu ve hedef kitlenin kim olduğu meseleleri ortaya çıkar.

Başlangıcından itibaren inkılabı gerçekleştiren kadro, yapılanların anlam ve önemi üzerinden her ortam ve mahfilde Türk İnkılabının anlamını, izahını ve yorumunu yapmaya gayret etmişlerdir. Atatürk'ün Büyük Nutku bile, tarihsel hesaplaşmanın dışında, Türk İnkılabının kendince izah ve yorumudur. Dönemin devlet adamları ve İnkılap yanlısı aydınlar bile her ortamda bu izah ve yorumlara girişmişlerdir.

Türk İnkılabını gerçekleştiren kadrolar, Türk İnkılabını, tarih içinde bir oluş ve amaç olarak ele alıp, onun benimsetilmesi, sevdirmesi ve içselleştirilmesini arzulamaktadırlar. Ancak tarih zamanla ilişkilidir. Yeni, taze ve şimdi olanın anlam ve değeri soğukkanlı olarak hemen ortaya çıkmaz; olgunlaşması gerekir. Aynı zamanda yeni fikir ve pratikler eski olana ulanmaz; yeni zemin ister. Bu yüzden Türk İnkılabının anlam ve değerini sunma ve izah için zaman ve zeminin müsait hale getirilmesi gerekir. Türk İnkılabının eğitim kurumlarında öğretilmesi ile ilgili tartışmalar, Takrir-i Sükûna zemin hazırlayan siyasi ve askeri gelişmelerden ayrı düşünülemez. Eğitimin milli ve çağdaş olması ile ilgili ilk girişim 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisattır ama onunla ilgili tüm yasal düzenlemeler ve uygulamalar 1925'den sonra başlar. Üniversitede Türk İnkılabı Tarihinin bir ders olarak okutulması ile ilgili ilk görüş ve istekler de bu zamanda ortaya çıkar; dillendirilir ve pilot uygulanır.

Türk İnkılabının yükseköğretim gençliğine izah edilmesi ve benimsetilmesi ile ilgili ilk girişimin, 1924'te kurulmasına karar verilen Ankara Hukuk Mektebinin ders programına "İhtilaller Tarihi" dersinin konulması ile başladığı kabul edilir. Bu dersin konulmasında ve dersi, o dönemde Adliye Vekili olan, Mahmut Esat (Bozkurt)'ın vermesi konusunda Atatürk'ün bizzat telkini ve yönlendirmesi olduğu yönünde güçlü deliller vardır.²⁵ 1925-1926 öğretim yılından itibaren başlayan derslerin, iki yarıyıl boyunca, haftada iki saat ve konferanslar şeklinde verilmesi kararlaştırılır. Dersin programında, dersin adına münhasıran, "İhtilal ve Hukuk" ilişkisi üzerinden, çağdaş dünya tarihinde belirleyici olan ve Avrupa'da gerçekleşen siyasi devrimleri (İngiliz, Fransız, Rus vb.) ve modernleşmeci siyasi hareketleri (Alman, İtalyan ve diğer Avrupa Devletleri), Osmanlı- Türk yenileşme hareketleri eklenerek ve birlikte, ele alınacaktı. İhtilallerin felsefesinden zihniyetine, prensiplerinden pratiklerine vurgular yapılarak Türk İnkılabı ile ilişkilendi-

²⁵ Örneğin, 1933'den itibaren *Türk İnkılabı Tarihi* dersini üniversite ve yüksekokullarda verilmeye başlandığı zaman Mahmut Esat (Bozkurt)'un yardımcısı olarak görevlendirilen Yavuz Abadan, Atatürk'ün telkini olduğunu söyler. *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1964, ss. 61-62, 52. dipnotu.

rilecekti.²⁶ 1925-1926 öğretim yılından itibaren dersi veren Mahmut Esat, Bakanlıkta işlerinin çokluğundan dolayı, kesintili vermek zorunda kalmış; daha sonrada bırakmıştır.²⁷ Ancak konferanslar şeklinde; ihtilalleri, Türk İnkılabı ile karşılaştırmalı olarak, verdiği dersler, dönemin gazetelerinde de yayınlanarak, genel toplumun okuması sağlanmıştır.²⁸ Dersin daha sonraki dönemlerde okul müdürü Cemil (Bilsel) Bey²⁹ veya Yusuf Akçura tarafından verildiğine dair bilgiler varsa da güvenilir değildir.

1927'de Atatürk'ün Büyük Nutkunun okunması ve basımı için hazırlıklar yapıldığı süreçte, Ankara'da bir "Etnografya Müzesi" kurulmaya başlanmıştır. Bu müze içinde, bir İnkılap Şubesi oluşturulması için Maarif Vekâletince düşünülür ve çalışmalara başlanır. Böyle bir kararın alınmasında, Atatürk'ün, "Maksadım, inkılâbımızın tetkikinde tarihe medarı suhulet olmaktadır (*Nutuk*, 1938, s.310)" sözünün etkili olduğu veya ilham verdiği düşünülmelidir. Ağırıklı olarak, Milli Mücadele öncesi ve sonrasına ait bilgi, belge, eşya ve malzemenin toplanması amacıyla, Maarif Vekâleti, Etnografya Müzesi içinde bir İnkılap Şubesi kurmaya girişir. Ardından başbakanlıkça duyuru yapılması istenir; ayrıca nelerin toplanacağı ve nasıl temin edileceğinin açıklandığı bir rehber kitapçık yayınlanır.³⁰ Amaç, kaybolmadan veya yok olmadan, bu döneme ait malzemenin bir araya getirilmesi ve müze aracılığı ile halka ve yeni nesillere göstererek, dönemin müze ortamında yaşatılmasıdır. Bir diğer amaç bu dönemi araştırarak ve Türk İstiklal ve İnkılabını anlatacaklara kaynak ve malzeme temin etmektir.

²⁶ Sadık Erdaş, "Atatürk'ten Günümüze Türk İnkılap Tarihi Derslerine Genel Bir Bakış", *Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi*, (Ed.: Yasemin Doğaner), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006, s.11.

²⁷ İlk ders 30 Ocak 1926'da saat 17.00 de okutulmaya başlanmış; gazetelerde ve radyodan da yayınlanmıştır. "Hukuk Mektebi'nde İhtilaller Tarihi". *Hâkimiyet-i Milliye*, (28 Kânunusani 1926). "O dönemde aynı zamanda Adalet Bakanı olduğu için derslere her zaman devam edememiş ve bu nedenle "İhtilaller Tarihi" dersi için kendisine verilen 150 liralık ücretin her ay muhtaç öğrencilere dağıtılmasını istemiştir. (Hüseyin Cahit Oğuzoğlu, *Ankara Hukuk Fakültesi'nin Kuruluşu ve İlk Yılları*, (Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı, AÜHF Yayınları: 210), Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1966, s.23). Ankara'da genellikle bir otelde ikamet eden Mahmut Esat'ın, derslerine çoğu zaman geç kalmıştır. Son derece disiplinli bir idareci olan Okul Müdürü Cemil Bey (Bilsel) ise böyle durumlarda kendisini kapıda karşılamış, sadece saatini göstermiştir. Cemil Bilsel, Mahmut Esat Bozkurt'un ihtilaller tarihi profesörü olarak sadece 3 derse gelebildiğini belirtir. Cemil Bilsel, "İkinciteşrin ve Mahmut Esat Bozkurt", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3 (1943), s. 312-313.

²⁸ Erdaş, *agb*, s.11, 8. dipnotu.

²⁹ "Ankara Hukuk Mektebi'nin bir fakülte hüviyeti kazanmasında büyük emeği olan Cemil (Bilsel) Bey, çok çalışkan ve gayretli bir insandı. Ankara Hukuk Mektebi'nin bir nizam ve intizam içinde çalışmasını temin için büyük çaba sarf etmişti. Hatta derslerin boş kalmasına gönüllü razı olmaz, gelmeyen hocaların yerine kimi zaman kendisi girerdi." M. Serhan Yücel, "Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin İlk Yılı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 26 (Mart 2016), s. 377.

³⁰ Ancak bu müze hiçbir zaman kurulamayacak; burada toplanan bir kısım belge veya malzeme, 1942'de kurulup, Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi binasında yer alan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsüne taşınacaktır. Dört sayfalık olan rehberin ilk maddesinde şubenin kuruluş ve malzemenin toplanmasından beklenen amaç belirtilmiştir: "Mücadele-yi Milliye ve mes'ûd-ı inkılâbiyeye müteallik vesaik ve eşya zâyî'e uğramadan ye hatıralar unutulmadan Ankara Etnografya Müzesi'nde cem' ve halka Cumhuriyet terbiyesi verecek surette teşhir olunacaktır." T. C. Maarif Vekâleti Milli Talim ve Terbiye Dairesi, *Etnografya Müzesi İnkılap Şubesine Kabul Olunacak Asara Dair*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 030.10.0.0 Yer No: 213.445.9, (4 .3. 1928).

İstanbul Darülfünunda, Türk İnkılabını her yönü ile araştırmanın yanı sıra, üniversite gençliğine inkılabı anlatmak, benimsetmek ve inkılapçı bir gençlik yetiştirmek için bir enstitü/müze kurulması ve bir ders konulması tartışılır.³¹ Bu amaçla, 'Türk İnkılabı Tarihi' adıyla bir dersin üniversite programına alınması, 1926 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile olur.³² Bu karara göre İstanbul Darülfünununun tüzüğü'nün altıncı maddesi, 13 Ocak 1926 tarihli bir kararname ile değiştirilerek, "Türk İnkılabı Tarihi" dersi eklenmiştir. Amaç, hem yapılan inkılaplara kayıtsız kalan İstanbul Darülfünununun dolaylı müdahale etmek hem de buradaki üniversite öğrencilerine Türk İnkılabını izah etmek ve benimsetmektir. Darülfünunda bu adla bir dersin okutulması Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmış olmasına rağmen fakültelelerin ders programlarında veya öğrenci rehberlerinde 'Türk İnkılabı Tarihi' adında bir derse rastlanmamaktadır. Yalnızca Edebiyat Fakültesi ders programında, dil ve edebiyat tarihleri ile ilgili derslerin yanında, 'Umumi Türkiye Tarihi' adında bir ders mevcuttur.³³

1926- 1932 arası dönemde, Türkiye'de başta hukuk ve kültür alanı olmak üzere, bir dizi inkılaplar hayata geçirilir. Aslında Türk İnkılabı, fikir ve pratik olarak belli bir tarihe sahip olmuştur. Onu belli bir fikri bütünlükte görmek; ihtiyaç ve problemlere göre izah ve yorumlamak mümkündür. Ancak, dönemin Darülfünuna karşı olanların dillendirdiği gibi,³⁴ İstanbul Darülfünunu hem yapılan inkılaplara kayıtsızlığı ve zaman zaman olumsuz tavrı hem de kendi içine kapanıklığı ve ilim dışı konularla gündeme gelmesi, kamuoyunda bu kuruma karşı eleştiriler ve inkılap karşıtlığı ile suçlanmaya kadar varan tepkiler olur.³⁵ Bu tepkilere bağlı olarak hükümet yeni

³¹ O dönem Edebiyat Fakültesi Emni olan Köprülüzade Fuat, 21 Kasım 1925 tarihindeki Fakülte yönetim kurulunda, başka ülkelerin üniversitelerinde inkılap enstitüleri ve müzelerinin olduğundan bahisle, bizde de bir enstitü-müze kurulmasını; malzeme toplanmasını ve bir Türk İnkılabı Tarihi dersinin konulmasını içeren önerisini yönetim kuruluna getirir ve oybirliği ile kabul görür. *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisin Zabıt Defteri*, C: III, 21 Teşrinisani 1341 (1925).

³² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon kodu: 030.18.1.1, Yer No: 17.83.9, (13.01.1926).

³³ Bu dersinde ne kadar Türk İnkılap tarihine karşılık geldiği bilinmemektedir. *İstanbul Üniversitesi, Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyeleri-I*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1983, s. 20-21.

³⁴ Bütün eleştirilerin bir özeti olarak, 1 Ağustos 1933 tarihinde dönemin Maarif Vekili Dr. Reşit Galip yeni İstanbul Üniversitesinin açılışında yaptığı konuşma iyi bir örnektir: "Memlekette siyasi, içtimai büyük inkılaplar oldu. Darülfünun bunlara karşı bitaraf bir müşahit kaldı. İktisadi sahada esaslı hareketler oldu. Darülfünun bunlarda habersiz gördü. Hukukta radikal değişiklikler oldu. Darülfünun yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti. Harf İnkılabı oldu, öz dil hareketi başladı, Darülfünun hiç tınmadı. Yine bir tarih telakkisi, milli bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı, Darülfünunda buna bir alaka uyandırabilmek için üç yıl kadar beklemek ve uğraşmak lazım geldi. İstanbul Darülfünunu artık durmuştu. Kendisine kapanmıştı. Vustai bir tecerrüt içinde harici âlemden elini ayağını çekmiştir". *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri-II*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s.142.

³⁵ Görebildiğimiz kararla, Darülfünunla ilgili ilk olay 1924 yılına aittir. Okul bahçesinde öğrencilerin fotoğraf çekilmeleri okulun bazı hocalarınca "günah" olarak nitelendirilerek, öğrencilere ceza verilmiş; olay basına aksetmiş; Mustafa Kemal, Bursa konuşmasında resim çekilmeyi günah sayan bu zihniyeti kinamış; İstanbul savcılığı da hocaları mahkemeye vermekle tehdit etmiştir. Bir yıl sonra gerçekleşen bir öğrenci gösterisini Üniversite Eminin teşvik ettiğinin anlaşılması ve basına da aksetmesi üzerine hükümet yeni bir öğrenci tüzüğü hazırlayarak Darülfünuna bunu emrivaki uygulamıştır (İlhan Başgöz- Howard E. Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Dost Yayınları, Ankara, 1968, s.178). Tıp ve Hukuk Fakültesi hocalarının kavgası basına yansımış; mecliste tartışılmıştır (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. Dönem, 12.

adımlar atacak ve yükseköğretim yeniden yapılandırılacaktır. Türk İnkılabı Tarihi dersi de, bu yapılandırmaya bağlı olarak, hem programlarda yerini alacak hem de, İnkılap kadrolarının beklentisine cevap verecek biçimde, üniversite ve yüksekokullarda okutulmaya başlanacaktır.

Darülfünuna müdahale ya da onu Türk İnkılabının savunulduğu mahfillere dönüştürme fikri, 1930'ların başında ortaya çıkan, tüm sosyal siyasal ve kültür kurumların inkılabı savunan, yayan ve propagandasını yapan kurumlar oluşturmak veya yaygın ve geniş katımlı inkılap cephesi oluşturma fikrinden ayrı düşünülemez. Bir üniversitenin bilimsel, idari ve mali özerkliği olması gerektiğini bilen cumhuriyetin yönetici kadrolarının önceliği Türk İnkılabının siyasal, sosyal ve kültürel kapsayıcılığının görünür kılınması; bir anlamda da kökleşmesi, benimsetilmesi ve kalıcılığının sağlanması aciliyettir. Darülfünuna müdahalenin ve onun yeniden yapılandırılmasının arkasındaki siyasal düşünce ve onu Milli Eğitim Bakanlığına bağlayarak siyasal iktidarın kontrolüne alma isteğinin temel saiki bu ideolojik aciliyettir.

1928-1932 arası dönem, inkılapların siyasal, sosyal ve kültürel alanı yeniden biçimlendirdiği; harf inkılabı, tarih tezi ve dil teorilerinin ortaya konulduğu ve sonraki dönemlerin ideolojik propaganda mahfili, sosyalleşme ve tek kültürleşme kurumu olacak Halkevlerinin açıldığı dönemdir. Ayrıca Türk İnkılabının doktriner veya ideolojik olduğu kadar, demokratik doğasına yönelik tartışma ve sistemleştirme girişimlerinin olduğu zamandır da. Yükseköğretimin öneminin farkında olan Cumhuriyet yönetimi, 1925 ve 1928 yılında bir grup genci üniversite eğitimi için değişik Avrupa ülkelerine gönderir. Bunların birçoğu Darülfünununun ıslahı tartışmalarının olduğu süreçte eğitimlerini tamamlayıp gelmişlerdir. 1924'den beri zaman zaman gündeme gelen ve tartışılan Darülfünuna müdahale veya ıslah düşüncesi, yerini köklü değişim düşüncesine bırakır. Bu köklü değişime girişmeden önce, eğitimin değişik kademe ve dallarında; iktisadi, mali, istatistik ve idari alanlarda olduğu gibi,³⁶ bir yabancı mütehassısın raporuna göre hareket

Cilt. 39. Birleşim (22. 1. 1341), s.255- 257). 1925 yılı başlarında bir grup yabancı öğrencinin İstanbul Darülfünunu ziyaretlerinde kız-erkek dans etmeleri ve bu ziyaretin karşı ziyaret olacağına basına yansımaları TBMM'nin gündemine gelip tartışılmış; bir ahlak sorunu olarak görülmüştür (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. Dönem, 13. Cilt, 46. Birleşim (3.2.1341), s. 96-98). 22. Mart 1933'de, Darülfünun öğrencilerinin bütün hocalara verdiği bir çay ziyafetinde asistan Nihat Bey ile Edebiyat fakültesi Dekanı Muzaffer Beyin dövüşmesi basına yansımış; Manisa milletvekili Refik Şevket verdiği soru önergesi mecliste görüşülmüştür (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 4 Cilt:13 İçtima: 2 s. 55). Asıl Darülfünuna olumsuz bakış, I. Türk Tarih Kongresi (2-11 Temmuz 1932) sırasında, Darülfünun kökenli, başta Zeki Velidi olmak üzere, Avram Galati, Halil Nimetullah'ın verilen konferanslara ve tarih ders kitaplarına yönelik eleştirileri Darülfünun'un genel fikri gibi algılanmıştır. *Birinci Türk Tarih Kongresi (2-11 Temmuz 1932)*, *Konferanslar, Münakaşalar*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, ss.162-165, 168-193, 215-234, 282-284, 327-332, 369-400, 445-450. Darülfünun hakkında daha fazla eleştiri ve tartışmalar için Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversite'ye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 193-262.

³⁶ Atatürk döneminde, Hayvancılıktan (Hans Ganslmayer -Avusturyalı) iktisat, işletme ve maliyeye (Walker D. Hines, Brehon Somervell, O. F. Gardner, Edwin Walter Kemmerer, C. R. Whittlesey, W. L. Wright Jr., Bongt Wadsted,

etme kararı alınır. Amaç, etki altında kalmadan, tarafsız bir gözle durum tespiti ve önerilerden oluşacak bir raporla işe başlamak. Bunun için İsviçreli tanınmış³⁷ eğitimci ve Cenevre Üniversitesi profesörlerinden Albert Malche (1876-1956), 1932 yılı başında Türkiye'ye davet edilir.³⁸

Yaklaşık dört buçuk ay çalışan Malche, 1 Haziran 1932'de hazırladığı raporu Maarif Vekili Esat (Sagay) Bey'e teslim etmiş; bir hafta sonra da Türkiye'den ayrılmıştır. Yaklaşık bir yıl sonra tekrar gelen Malche, İstanbul Üniversitesinin kuruluş sürecinde (2 Mayıs 1933-4 Nisan 1934), "Darülfünun İslahat Komitesi"nde³⁹ danışman olarak çalışmıştır. Atatürk ve hükümet üyelerince incelenen; ifadesi üzerinde küçük değişiklikler yapılan ve 1939 yılında matbu olarak yayınlanan Malche'nin raporu,⁴⁰ üç bölümden oluşur: İlk bölümde amaç ve yöntemini ortaya koyar.⁴¹ İkinci bölümde hâlihazırda-

- Goldthwaite H. Dorr, H. Alexandre Smith, Vaso Trivanovith (Amerikalı- heyet halinde); polis teşkilatından (Frederich Ramach ve Edmund Heidenfeld -Avusturya) sanayiye (Edwin Kemmerer (Amerikalı, sanayi)), birçok alanda yabancı uzman davet edildiği gibi, onların hazırladığı raporlardan da yararlanılmıştır. John Dewey, Alfred Kühne, Omer Buysse, Albrecht Malche, Beryl Parker, ve Kate V. Wofford da eğitimin çeşitli kademe ve dalları için raporlar hazırlamışlardır.
- ³⁷ Albert Malche (22 Şubat 1876, Cenevre- 29 Aralık 1956, Cenevre), Alman asıllı İsviçreli eğitimci ve politikacı. 1912-1951 yılları arasında Cenevre Üniversitesinde eğitim bilimleri dersleri verdi. 1912-1930 arasında bu üniversitenin rektörlüğünü yaptı. 1932/33 arasında Türk üniversite reformuna katıldı; hem rapor hazırladı hem de danışmanlık yaptı. Ayrıca Nazi Almanya'sından kaçan bilim adamlarının Türkiye'ye yönlendirilmesinde ve getirilmesinde de aracılık etti. İsviçre eğitim sisteminin gelişmesine (özellikle ilköğretim ve pedagoji alanında) büyük katkısı oldu. 1927-1930 arasında Cenevre Kantonuna siyasi danışmanlık yaptı. 1931-1951 yılları arasında İsviçre Konfederasyonu Eyaletler Meclisi üyeliğinde bulundu. 1940-41 tarihleri arasında bu meclisin başkanlığını da yaptı. Pedagoji alanında çalışmaları vardır.
- ³⁸ Genel kabul gören söylem, resmi olarak, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, İsviçre Hükümetinden Darülfünunun hakkında bir inceleme yapmak için 1931 yılında bir "mühassıs" istemiş; 16 Ocak 1932'de Albert Malche Ankara'ya gelmiş; başbakan ve Maarif Vekili ile görüşmüş ve Darülfünun'da inceleme yapmak için İstanbul'a geçmiştir. Yeni üniversite kurulma sürecinde Malche'nin adının nasıl ortaya çıktığı veya tespit edildiği bilinmemektedir. Malche, Amerikalı ünlü eğitimci J. Dewey gibi, dünya çapında tanınan ve yeni veya farklı eğitim önerileri olan biri değildir. O, sınırlı bir çevrede bilinen ve ünlü bir isim olmadığı gerçektir. Aynı zamanda sıfırdan bir üniversite kurulması konusunda bir deneyimin olup olmadığı da tartışmalıdır. Bazı kaynaklar, İbrahim Alâeddin Gövsa ile Şekip Tunç'un eski hocaları olmasının veya Reşit Galip'in hocası Akil Muhtar'la (1987-1908 yılları arasında Cenevre Üniversitesinde öğrenim görmüş ve yüksek ihtisas yapmıştır) tanışıklığının rolünden bahsedilir (Atilla Lök- Bağış Erten, "1933 Reformu ve Yabancı Öğretim Üyeleri", *Modern Türk Siyasi Düşüncesi (Modernleşme ve Batıcılık)*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.538; Nilgün Çelebi, "Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesindeki Mülteci Profesörler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt:43, Sayı:1 (2003), s.261). Horst Widmann, Malche'yi Reşit Galip'in çağırıldığını söyler ama Reşit Galip (Bakanlığı 19. 9. 1932- 13.8.1933) o sıra Maarif Vekili değildir (*Atatürk Üniversite Reformu*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1981, s. 37, 40). Ayrıca Widmann, Malche'nin, I. Dünya Savaşı sonrası, genç Türk hekimlerinden bazıları tanıdığını söyler (Age, s. 40, dipnotu). Onun davet edildiğinde Maarif Vekili olan Esat Bey'in pedagojiye ilgisi olması ve Malche'nin kendisinden veya çalışmalarından haberdar olmasının da göz önünde bulundurulması gerekir.
- ³⁹ Maarif Vekâleti İslahat Müşaviri Malche'nin dışında bu komitede şu isimler vardır: Talim ve Terbiye Dairesi üyelerinden Avni (Başman) ve Rüştü (Uzel); Mühendis Mektebi Müdürü Kerim (Erim) ve Ankara Lisesi Müdür Osman (Horasanlı). Zaman zaman bu komisyonun çalışmalarına Maarif Vekâleti Müsteşarı Salih Zeki Bey de katılmıştır.
- ⁴⁰ Daktilo edilmiş olarak raporun orijinali 95 sayfadır. Matbu olarak yayınlanan metin ise 59 sayfadır. Orijinal metin Atatürk tarafından dikkatlice okunmuş; bazı yerlerin altı çizilmiş; yanlarına az da olsa not düşülmüş; doğru (D) veya yanlış (!) gibi işaretler konulmuş; ayrıca, bir deftere notlar alınmış ve Malche'nin bakış açısı sorgulanmıştır. Bu notlara göre Atatürk, kendi bakış açısını, beklentisini ve amacını içeren değerlendirmelerde de bulunmuştur. Raporun üzerinde Atatürk'ün işaret ve notları ile ayrı bir defterdeki not ve değerlendirmeleri için Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1 (Kasım 1984). Matbu rapor *Maarif Vekilliği Ana Programı Hazırlıklar* serisinden B/5 numaralı olarak, Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- ⁴¹ Malche, Darülfünun meselesinin eskiden beri tartışıldığını; basında çıkanları okuduğunu; bazı okulları ziyaret ettiğini; dersleri takip ettiğini; hoca ve öğrencilerle bir araya geldiğini; anket uyguladığını; yurt dışındaki üniversiteler hakkında bilgi aldığını ve diğer bir takım gözlemlere dayanarak raporu hazırladığını belirtir. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, ss.1-3.

ki Darülfünunun bir dizi eksikliklerini ve yanlışlarını gözden geçir.⁴² Üçüncü bölümde önerilerini sunar.⁴³ Sonuçta, Atatürk ve İnkılapçı kadro gibi, Malche de, “*Darülfünun meselesi (ni) esas itibariyle Türkiye’nin fikrî, manevî, hatta içtimai istikbali meselesi...*” (s.58) olarak görür.

Yapılan hazırlıklardan sonra 6 Haziran 1933 tarih ve 2252 sayılı ve “İstanbul Darülfünununun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun” çıkarılır.⁴⁴ Kanuna göre Maarif Vekâleti üniversiteyi kurmaya ve asıl kanunu hazırlamaya memur edilir. Böylece TBMM’nin kabul ettiği kanuna bağlı olarak, Darülfünun 31 Temmuz 1933’de kapatılarak, bir gün sonra yani 1 Ağustos 1933’de İstanbul Üniversitesi kurulmuş olur. 24 Teşrinievvel (Ekim) 1934 tarihinde çıkarılan talimatname ile İstanbul Üniversitesi⁴⁵ dört fakülte ve bunlara bağlı mektep ve enstitülerden oluşturulur.⁴⁶ Talimatnameye bağlı olarak da eğitim-öğretime 19 Kasım 1933’de yapılan bir törenle başlar. “1933 Atatürk’ün Üniversite Reformu” olarak dilimize yerleşen İstanbul Üniversitesinin kuruluşu ve işlevi, dönemi itibariyle iki temel siyasal olguyu üretir: İlki, bilim ve bilgiden önce inkılap

⁴² Bunlar şöyle sıralanabilir: Türkçe yayın eksikliği, ücretlerin düşüklüğü ve hocaların ek iş yaptığı, basit tercüme ve ödevlerin tez kabul edildiği; özekliğin yanlış algılandığı; üniversiteyi toplum ve hükümetten soyutladığı; ezberci ders metodunun geleceğinin olmadığı ve gerçek bilimsel çalışmayı desteklemediği; yabancı dil eksikliği; imkânların yetersizliğinden lisansüstü eğitimin yurt dışında yapılması gerektiği; fakülte ve yan birimlerinin dağınıklığı ve dersler arasında eşgüdümün olmadığı... vb. , *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, ss. 4-22.

⁴³ Önerilerinin en temelinde ders işleme yönteminin değiştirilmesi vardır. Sorgulama ve araştırma ağırlıklı, çağdaş koşullara uygun bir ders programı önerir. Anabilim dalı kürsüleri ve araştırma enstitüleri kurulmasının yanı sıra, yabancı dil öğrenmeye ağırlık verilmesini; öğrenime devam edebilmede bunun baraj olmasını önerir. Öğretim elemanı alınması ve yetiştirilmesi ile ilgili önerilerinin yanı sıra, her ana bilim dalında öğretim üyesi için sınırlama getirir. Öğrencilerin daha liseden itibaren okuyacağı bilim dalı belirlenmesi; sosyo-ekonomik ihtiyaçları için destek vermesini ister. Türkçe yayınların artırılması yanında, merkez ve birim kütüphanelerinin organizasyonunda dikkat edilmesi gereken teknik ve yöntemlerle birlikte, öncelikleri sıralar. Üniversitenin dağınık birimlerinin bir araya getirilmesi yanında, bazı fakültelerin (Örneğin İlahiyat) birleştirilmesi; aynı zamanda yeni fakültelerin (İktisat ve Sosyal Bilimler) kurulması gerektiğinin altını çizer. Üniversite –toplum işbirliğini artıracak öneriler getirir. Geziler, halka açık konferanslar, öğretmenler için gelişim kursları düzenlemelidir. Aylık bir üniversite dergisi çıkarılmasını zaruri görür. Son önerisi Millî nitelikli fen, edebiyat ve güzel sanatları içine alan akademi (ler) kurulmasıdır. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, ss. 23-57.

⁴⁴ İstanbul darülfünununun ilgasına ve yeni bir üniversite kurulmasına dair kanuna TBMM’deki toplam 317 azadan, oylamaya katılanların tümü (185), kabul reyini vermiş ve kanun 185 reyile kabul edilmiştir. (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 4. Dönem 15. Cilt 64. Birleşim (31 Mayıs 1933), Sayfa: 472). 14 maddeden oluşan kanunun ilk maddesi, Darülfünunun “mülga” olduğuna; ikinci madde adının “İstanbul Üniversitesi olduğuna” vurgu yapar. Kanunun birinci maddesi, “İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilâtı ile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülğadır” der. İkinci maddesinde ise, “Maarif Vekilliği 1 ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul’da (İstanbul Üniversitesi) adı ile yeni bir müessese kurmağa memurdur. Maarif Vekâleti bu Üniversitenin teşkilâtına ait kanun lâihyasını en geç 1 Nisan 1934 tarihine kadar Büyük Millet Meclisine tevdi eylesin” denilmektedir. (*Resmî Gazete* (6 Haziran 1933), sayfa: 2635- 2636).

⁴⁵ “Üniversite” kelimesi üzerinde TBMM’nde epey tartışılmıştır. Zabıtlarda, “Türk diline ‘Darülfünun’ kelimesi kadar ‘Üniversite’ kelimesi de yabancı olduğundan Dil Heyetince kabul edilecek öz dilde bir karşılık bulununcaya kadar işbu ‘Üniversite’ kelimesi beynelmîl bir tabir olduğuna göre muvakkat olmak kaydıyla ve öntümüzdeki sene zarfında teklif edilecek teşkilat kanunlarında yerine Türkçesinin ikamesi temennisiyle kabul edildi” bilgisi vardır. (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 4. Dönem 15. Cilt 64. Birleşim (31 Mayıs 1933), sıra no: 249, Sayfa: 2). Daha sonra kullanılan “Rektör”, “Dekan”, “Profesör”, “Doçent” ve “Asistan” kelimelerinin tartışılıp tartışılmadığını bilemiyoruz.

⁴⁶ “İstanbul Üniversitesi Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen Fakülteleriyle bunlara bağlı mektep ve enstitülerden murekkeptir (1. Madde). İstanbul Üniversitesi için Hazırlanan Talimatnamenin Tatbiki Hakkında Kararname (Kararname no: 2/1367)”, (*Resmî Gazete* (24 Teşrinievvel 1934), Sayfa: 4427-4430). Kararnamede şu ibare de vardır: “İstanbul Üniversitesi için hazırlanan ilişik talimatnamenin tatbiki; Maarif Vekilliğinin 7/ 10/ 1934 tarih ve 10833 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 11/ 10/ 1934 tarihinde kabul olunmuştur.”

ve rejime ideolojik destek verilmesi ve diğeri de özerkliğini kaybeden üniversitenin siyasi iradenin emrine girmesidir.⁴⁷ Bu durum aynı zamanda Üniversite (ler) bünyesinde Türk İnkılap Tarihi Enstitünün kurulması ve Türk İnkılabı Tarihi derslerinin programlarda yer almasının esbabı mucibesini de açıklar.

Sanılanın aksine, İstanbul Üniversitesinin, ne kuruluş kanununda ne de talimatnamesinde bir *İnkılap Tarihi Enstitüsü* kurulacağına dair herhangi bir ifade yoktur. Ancak talimatnamenin 54. Maddesinde, “Diploma alabilmek için son sınıfta inkılap tarihi derslerine devam ile bundan sertifika almak lâzımdır” fıkrası mevcuttur. Bu da dersin üniversite ders programlarında kesin olarak yer aldığına göstergesidir. Yusuf Hikmet Bayur, son dönem tarihin araştırılıp incelenmesi ve çeşitli yönleriyle ilgili eserler ortaya konulması amacıyla bir Türk İnkılabı Enstitüsünün kurulmasının Atatürk’ün arzusu olduğunu söyler.⁴⁸ Böylece bir Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü kurularak, verilecek “Türk İnkılabı Tarihi” dersinin bu enstitüsü bünyesinde oluşturulacak bir kadro eliyle ve eşgüdüm halinde verilmesi arzusu, İstanbul Üniversitesinin kuruluşu sürecinde Maarif Vekili olan Reşit Galip (bakanlığı 19. 9. 1932- 13.8.1933)’in zamanında başladığını söylemek yanlış olmaz.⁴⁹ Öyle ki enstitünün kuruluş nizamnamesi üzerine birkaç toplantı ve taslak programının bile hazırlandığı söylenebilir.⁵⁰ Hatta yeni İstanbul Üni-

⁴⁷ “Cumhuriyet döneminde ilk on yıllarda biraz da zaruret icabı, devlet için üniversite bilgi üretmesi gereken değil fakat rejimi desteklemesi gereken bir kurumdur. Reformun ikinci niteliği, üniversitenin siyasi iradeye tabi kılınmasıdır. Üniversitenin siyasi iradeye bağımlılığı rejimi desteklemesi talebiyle birleşince, üniversitede ideolojikleşme ve siyasallaşmanın tohumu bizatîhi devlet eliyle ekilmiş oldu.” Metin Heper, “2000’li Yılların Eşiğinde Türkiye’de Devlet ve Üniversite”, *Dünya’da ve Türkiye’de Bilim Etik ve Üniversite, TÜBA Bilimsel Toplantılar Serisi: 1*, TÜBİTAK Matbaası, Ankara, 1994, s. 13-21.

⁴⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. XI (İlk baskının önsözü).

⁴⁹ Maarif Vekâleti bünyesinde bir “İnkılap Terbiyesi Komisyonu” kurulduğuna dair *Hâkimiyet-i Milliye* (19 Haziran 1933); *Cumhuriyet* (19 Haziran 1933). Başlangıçta iyi bir kütüphanesi ve müzesi olacak bir İnkılap Enstitüsü kurma fikri vardır. Bu fikrin hayata geçirilmesi için Maarif Vekâletinde bir komisyon çalışmasına davet edildiğini belirten Afet İnan, o sırada bakan olan Reşit Galip’in, “İnkılap mevzularımızı tetkik etmek için, bir teşekküle lüzum var ve bunun için de bir plan hazırlamamız yerinde olacaktır” açıklamasını yaptığını zikreder (s. 209). Ancak enstitünün ihtiyacı olan yetişmiş uzman araştırmacı yokluğu, müze ve kütüphane için kaynak materyal eksikliği gibi nedenlerle ertelenmiştir. Yine de Afet İnan, “Eğer, Dr. Reşit Galip 1933 Ağustosunda, Bakanlıktan ayrılmasa idi, bu İnkılap Enstitüsü daha o zamandan kurularak işlemeye başlayacaktı” değerlendirmesini yapar. Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 212.

⁵⁰ İnan, bir program tasarısını Maarif Vekâletine sunduklarını; komisyon çalışmaları ve verilecek rapor hakkında Atatürk’ü bilgilendirdiğini ve fikirlerini aldığı belirterek, “Dr. Reşit Galip’in el yazısı ile, Üniversite ve İnkılap Enstitüsü hakkındaki notlarında, bilhassa Enstitü hakkındaki düşüncelerini” özetlediği madde madde bilgiler verir. İnan, komisyonun Maarif Vekâletine resmen sunduğu raporun, eğer yanmadıysa, devlet arşivinde olması gerektiğini belirtir (s. 212). Bu özete göre, aslı on altı maddeden oluşan, taslaktan on madde zikredilir. İnan, diğer maddelerin (6-11’e kadar) üniversite meselesine ait olduğunu söyler. Bu maddelere baktığımızda; üniversitede böyle bir enstitünün olup olmamasının tartışıldığı ilk madde çeşitli yorumlara kapı açar. Üniversite içinde böyle bir enstitünün bulunmasını mahzurlu görenler olduğu izlenimini verir. Ancak, “Üniversitenin içinde Enstitü’hün muayyen ve elzem bir mevkii” edineceğini; “İnkılap Enstitüsü, Üniversitenin *terkip organı*” olacağını; İnkılap Enstitüsü, Üniversitedeki tüm ilim ve araştırmaların toplandığı “platform” olacağını ve Üniversitenin “miyarının” enstitü olacağını ilk üç madde de vurgulanır. Aslında ilk üç madde, Dördüncü madde için, hazırlık niteliği taşır. Dördüncü maddede Üniversitenin görevini sorgularken salt araştırma mı? “Türk camiasının faydası” mı? İkileminde tartışılır. Birinci maksat “fayda”dır; şimdilik tüm kuvvetin salt araştırma için israf edilmesini; bir kısmının “camia gayesi” için ayrılmasını; sonuçta ise “... Üniversite, ‘Türk İnkılap Enstitüsü’nde tam zirvesini

versitesinin kuruluşunun kabul edildiği Meclis konuşmasında Reşit Galip, bu enstitünün kuruluşu üzerinden, önem ve işlevine dikkat çeken ilginç bir söylem dillendirir.⁵¹ Bu söyleme göre, Cumhuriyet rejimi, kendi varlık nedenini ve inkılabın ruhunu araştırma, açıklama, anlatma ve öğretme sorumluluğunu enstitüye ve burada verilecek derslere yüklemiştir. Ancak Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün kuruluşu, Reşit Galip'in bakanlıktan ayrılmasından dolayı, gerçekleşmemiştir. Bunun yerine Edebiyat Fakültesinde bir "Türk İnkılabı Tarihi" kürsüsü kurulması ile yetinilmiştir. Aynı şekilde bir kürsü de Ankara Hukuk Mektebinde kurulur. Ancak donanımlı bir enstitü kurma fikri, 1940'ların başına kadar, hiçbir zaman gündemden düşmeyecektir. İstanbul Üniversitesinde kurulan Türk İnkılabı Tarihi kürsüsü aracılığı ile derslerin verilmesi örgütlenir.

Dersi kimlerin vereceği ve nasıl bir paylaşım olacağı, derslerin programda yer alması ile birlikte başladığı görülür. Başlangıçta, inkılabın ağır topları olarak, Reşit Galip, Recep (Peker), Yusuf Hikmet (Bayur), Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mükrimin Halil (Yınanç), Enver Ziya

bulacaktır. Enstitü, Üniversitenin zirvesidir." Beşinçe madde ise şöyledir: "Üniversitenin ne olduğu ve nereye gittiği Üniversite abidesinin Enstitü zirvesinde parlayan ışıktır görülecektir... Devletin vazifesi bu ışığı söndürmemektir." Beşinci maddeden sonra on ikinci maddeye geçilir. Bu madde, hem Üniversite içinde Enstitünün önemini öğrenci için ele aldığı maddedir: "Üniversite tahsili Enstitüde kemale erer. Binaenaleyh Üniversite bitmiştir demek için, Enstitü bitmelidir. Tekmil talebe Enstitü kanalından geçecektir. Bu geçiş Üniversite tahsilinin sonunda olmaz. Zira Üniversitenin dispart travayları bittikten sonra, talebe artık teşekkül etmiş, yetişmiştir. Onun için Üniversite başlar başlamaz Enstitüye devam başlar. Üniversite son devreye geldiği vakit, Enstitü de en şiddetli, en cezzi ve nihai tesirlerini yapar. Böylece Üniversite ile Enstitü arasında tam bir muvazenet vardır. Enstitü imtihanlarını vermek, Üniversite imtihanlarına girmek için şarttır. Enstitü imtihanlarını önce vermeyen, Üniversite imtihanlarına kabul edilmez". On üçüncü madde, Türk İnkılap Enstitüsünün önemli araçlarından bazılarını sayar: Türk İnkılap Müzesi, Türk İnkılap Kütüphanesi, akademik seyahatler, akademik anketler, akademik, polemik ve neşriyat ve halk neşriyatı. On dördüncü madde, 'nazari' ve 'ameli' olarak enstitünün faaliyetlerine ayrılır. Bu faaliyetleri üç devreye ayırır: İnkılap öncesi, inkılapta ve inkılap sonrası... "Enstitünün ayrılacağı 'İktisat', 'Hukuk' ve 'Tarih' gibi kısımların faaliyetleri bu üç devreye inksam eder." On beşinci madde de İktisat kısmı örnek bir iş planı olarak verilir. On altıncı ve son madde dersi vereceklerde aranacak vasıflara ve ders verebilmek için yemin merasimine ayrılmıştır: "Türk İnkılap Enstitüsünde tedarik vazifesi almak en mesuliyetli işlerdendir. Böyle bir vazifeyi erken Türk olmayan alamaz. Böyle bir vazife cehlin eline bırakılmaz. İman sahibi olmayana böyle bir vazife verilemez. Türk İnkılabına sonsuz bağlılığı mutazammun ciddi eşkal dâhilinde yapılacak bir yemin merasimi, Enstitüde tedarik ve tesir vazifesine başlamak için şarttır. Bu bir şekil meselesidir. Fakat Cemiyet önünde ve tarih huzurunda ehemmiyeti büyük bir şekil meselesidir." İnan, komisyonun Maarif Vekâletine resmen sunduğu raporun, eğer yanmadıysa, devlet arşivinde olması gerektiğini belirtir. *age*, ss-210-212.

⁵¹ "Enstitüler, ilmi araştırmaların feyizli merkezleri olacaktır... Yeni Üniversitenin en esaslı vasfı milliliği ve inkılapçılığıdır. Bunun içindir ki Üniversitenin Edebiyat ve Hukuk Fakültesinin tedarikati bu iki mühim esasa göre teşkilatlandırılmıştır. Milli tarih için yeni kürsüler ihdas edilmiştir. Türk inkılabının ideolojisini yeni Üniversite işleyecektir. Bu maksata kurulan Türk İnkılabı Enstitüsü Üniversitenin en mühim cihazı ve bu cihazı yalnız orada çalışanların değil, yalnız bağlı olduğu Edebiyat Fakültesinin değil, talebesinden profesörüne kadar bütün Cumhuriyet münevverlerindedir, bütün memleketin malıdır. Herkes onun talebesidir. Ve herkes onun profesörü olabilir. O, inkılap aşk ve imanının bir süsü olacak, hangi fakülteden olursa olsun, her talebe ancak orada bir imtihan geçirdikten sonra diploma almayı vazife ve şeref bilecektir. İnkılap Enstitüsü, siyasi, hukuki, adli, içtimai, İktisadi, mali sahalarda ve umumi surette milli kültür sahalarında Türk inkılabını doğuran sebepleri, Türk inkılabının ana unsurlarını, prensiplerini, inkılapta doğan Türk istikbalini her safhasında tetkik edecektir. Enstitü aynı zamanda Türk İnkılap Kütüphanesi ve İnkılap Müzesi kuruluşlarında da çalışacaktır. İnkılap Enstitüsünün... Muhtelif sahalara ait muvafak faaliyet programları ayrıca neşredilecektir... Milli tettebbu kütüphanemiz ve talebemizin eline kitap temini için bir Telif ve Tercüme Heyeti teşkil ediliyor. Bu heyet, dünyanın en yüksek, fikir mahsullerini öz dilimize çevirecek, az zamanda milli kütüphanemizin hacmini artıracak tercüme ve bir taraftan da kıymetli teklifler verecektir." (Milli Eğitim Bakanı Reşit Galib'in demeci: *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 1 Ağustos 1933). *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri-II*, s.146.

(Kartal) vd. adları geçer.⁵² Daha üniversitenin kuruluşunun kabul edilmesinden hemen sonra (6 Ağustos 1933) Türk İnkılap Tarihi Kürsüsünün hocalığı (profesörlüğü) için üniversite rektörlüğünce Reşit Galip'e teklif götürülmüş; o da kabul etmiş ancak rahatsızlığından dolayı bakanlıktan ayrılması üzerine bu iş gerçekleşmemiştir.⁵³ 'Türk İnkılabı Tarihi' adıyla⁵⁴ üniversitenin tüm fakülte, okul ve bölümlerinde verilmesiyle birlikte dersi vereceklerin kimler olacağını Atatürk, Maarif Vekâletine veya üniversitenin kendisine bırakmamıştır. Bu dersi verecekleri bizzat seçen ve görevlendirenin Atatürk olduğunu Mahmut Esat (Bozkurt)'ın ilk dersindeki ifadesinden anlıyoruz.⁵⁵

İlk dersleri verenlerin seçiminde Atatürk'ün hangi kıstasları göz önünde bulundurduğu ve hangi yönleri ile tercihini kullandığı açık değildir. Ancak tercih edilen dört kişinin en önemli ortak yanı Milli Mücadele'ye katılanlardan olmasının yanı sıra, hem Milli Mücadele hem de ilk dönem inkılapların hayata geçirilme sürecinde Atatürk'le yakın teşriki mesai içinde bulunmaları tercihte etkili olduğu düşünülebilir. Bunun yanı sıra kurulan rejimin ve yapılan inkılaplarının neye tekabül ettiğini anlayacak ve kavrayacak fikri formasyonlarının olmasıdır. En yaşlısı Yusuf Kemal (Tengirşek-1878); en genci Mahmut Esat (Bozkurt-1892) olmak üzere siyasi ve ideolojik olgunluğa sahiptirler. Ayrıca derslerin başlama sürecinde hem özel kalem hem de Maarif Vekili olarak gelişme ve beklentilerin ne olduğunu bilen Yusuf Hikmet ve Atatürk'le her zaman özel görüşebilen parti sekreteri Recep Beyin olması da anlamlıdır. Başbakan İsmet (İnönü) ile anlaşmazlığa düşüp Adli-

⁵² "İnkılab Kürsüsü: Üniversitedeki İnkılab Kürsüsü için Rektör tarafından Maarif Vekili Hikmet, Aydın Mebusu Reşit Galib, Firka umumi kâtibî Recep beylere dersler teklif olunmuştu. Bu dersler kendileri tarafından kabul edilmiştir. İnkılab Kürsüsünden inkılabımızın tarihi, siyasi, iktisadi ve ilmi cephelerinden tetkik ve diğer memleketlerin inkılaplarıyla mukayese edilecektir. İnkılab kürsüsü için Sadri Maksudi, Yusuf Akçora, Yusuf Kemal ve Mahmut Esat Beylere de teklifler yapıldığı, onlarında vazife alacakları söyleniyor." *Cumhuriyet* (22 Kasım 1933), s.3. Bir başka haber de *Milliyet* (11 Ağustos 1933)'de Türk İnkılabı Enstitüsünün kadrosunda muavin olarak şu isimlerin çalışacağı yazılıdır: Mükrimin Halil, Hilmi Ziya, Akdes Nimet, Enver Ziya, Nizamettin Ali, Ziyaeddin Fahri ve Ahmet Akil Beyler.

⁵³ Üniversitenin Reşit Galip'e teklifinden sonra Atatürk, kendi bilgisi ve izni dışında böyle bir teklife sıcak bakmadığı; üniversite rektörü ve Edebiyat fakültesi dekanlarından bilgi alır. Rektör ve dekan karşı olmalarına rağmen Reşit Galip'in bunun Atatürk'ün emri olduğunu kendilerine söylediğini iletirler. Bunun üzerine Atatürk, özel kalem müdürü Yusuf Hikmet Bayur aracılığı ile Reşit Galip'e İnkılab tarihi profesörlüğü yapmaya kadir olmadığını yönlü uyarı yapar. Üniversitede bir dizi istifalar olur. Bunun üzerine Atatürk'le görüşen Reşit Galip'in rahatsızlığını öne sürerek bakanlıktan istifa ettiği hakkında bilgi için Arslan, *age*, ss. 367-370. Ancak Cemil Bilsel ise "İnkılab Tarihi profesörlüğünü Reşit Galip'e üniversite önemli, ama o affını istemiş, yerine dönemin Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam vekâlet ederek üniversite kadrosuna tamamlamaya memur edilmiştir" diyor. "Öğrenirken ve Öğretirken Beraber", *Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümünü Hatırası Olmak Üzere Medeni Hukuk Ordinarius Profesörü Ebül'ula Mardin'e Armağan: İstanbul Hukuk Fakültesi Profesörleri ve Doçentleri Tarafından*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, s. 57.

⁵⁴ Bayur, dersin adını bizzat Atatürk koyduğunu şöyle belirtir: "Atatürk... son inkılabın adının Türk İnkılabı olmasını ve dersin de Türk İnkılabı adını taşımasını emretmişti", *age*, s. XIII (Birinci Baskının önsözü).

⁵⁵ "Büyük şefim, ihtilalin hukuk tarihini Türk gençliğine anlatmamı tensip buyurmuşlar... Bu çok ciddi işi Maarif Vekâletimiz bana bildirdiği zaman, Selçuk'ta çiftlerimin başında bulunuyordum. Yapıp yapamayacağımı düşünmedim bile... Kabul ettim. Hazırlanmağa başladım. Çünkü şef emredince başarılamayacak bir iş olmadığına inanım vardır" Oktay Aslanapa (Yay. Haz.), *1933 Yılında İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılab Tarihi Ders Notları (Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker, Yusuf Kemal Tengirşek)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1997, s. 21.

ye Vekâletinden yeni istifa etmiş olan Yusuf Kemal ve Adalet bakanlığından ayrılıp Ankara'dan uzaklaşan Mahmut Esat'ın seçilmeleri ilgi alanlarına münhasır görünmektedir. Ayrıca Mahmut Esat'ın daha önce bu tür ideolojik içerikli ders deneyiminin olması tercih edilmesinde etkili olmuş olabilir.

Derslerin verilmeye başladıktan bir kısmı hemen, bir kısmı çok daha sonra ortaya çıkan ders notları veya içerikleri üzerinden yapılacak bir psiko-yorumda, Bayur'un derslerinin ağırbaşlı ve konu hâkimiyetinin olduğunu gösterir. Peker'in ders notlarına bakıldığında; bir şeyleri ispat etme gayreti ve Türk inkılabını ve dünyadaki gelişmeleri içeriden nasıl okunduğunun ipuçlarını sunan resmi bir dil hâkimdir. İçlerinde en heyecanlı ve hamasi olanı Bozkurt'un söylemidir. Sayısız örneklerle süslediği ve keskin tanımlamalarla bitirdiği cümlelerin çoğu tartışmaya açıktır. İçlerinde en yavan ve heyecansız olanı Tengirşek'in dersleridir. Konu hâkimiyeti olmasına rağmen yüzeysel değerlendirmelerle yetinir.

Bir bütün olarak baktığımızda Atatürk tarafından dersi vermek için seçilenlerin kamuoyunca bilinen ve önde gelen şahsiyetler olduğu; Türk İnkılabını ideolojik olarak içselleştirmiş; bir noktada da bunların Atatürk'ün fikir, zihniyet, ideal ve hedefine vakıf ve ifade edebilecek siyasi kimlikler olmasıdır. Türk inkılabının fikri cephesinin çeşitli yönleri ile ortaya konup açıklanması beklentisine bağlı olarak, tarihçi formasyonu da olan, Bayur'dan, Türk İnkılabının siyasi tarihi ve dış politikasını ortaya koyması istenmiştir. Parti sekreteri olan Peker'den inkılabın rejim yönüne; inkılap tanımlamalarında kullanılan askeri, idari ve siyasal kavramlara açıklık getirmesi beklenmiştir. Daha önce Ankara Hukuk Mektebinde İhtilaller Tarihi dersi verdiği için dolayı, inkılabın hukuki yönünün yanında, başka siyasal rejim ve ideolojilerle farkının karşılaştırmalı değerlendirmesi ise Mahmut Esat tarafından verilmesi uygun görülmüştür. Hukukçu olmasına rağmen 1924'ten itibaren Ankara Hukuk Mektebinde iktisat dersleri veren Tengirşek'ten inkılabın ekonomi yönüne ışık tutması beklenmiştir.⁵⁶

Üniversite ve yüksekokulların açıldıktan (19 Kasım 1933) uzun bir süre sonra derslere başlanabildiğini (ilk ders 4 Mart 1934) görüyoruz. Bunun büyük ihtimalle nedeni derslerin kimin vereceğinin belirlenmesindeki tereddütlerin ve dersi vereceklere bir hazırlanma süresinin tanınması olduğunu düşünmek gerekir. Türk İnkılabı dersinin ortaya çıkışı,⁵⁷ verilmesinin

⁵⁶ Bu dersleri verenlerin siyasi kimliklerinin olması, ders notları hazırlamaları ve dersin adının bir tarih dersi olması noktasında bir başka noktaya dikkat çekmek gerekir. Bu da tarihi yapanların yaptıkları tarihi yazması ve anlatmalarıdır. Bunun döneme özgü bir gelişme olduğu ve farklı ülke siyasetçi- tarihçi tipleri için, Dennis Deletant ve Harry Hanak (ed.), *Historians as Nation Builders- Central and Southeast Europe*, Mc Millan Press, London, 1988. Özellikle 51-69 ve 70-86 kısımlarında Çek ve Sırp siyasetçi- tarihçilerin çalışmaları.

⁵⁷ Bazı çalışmalarda İnkılâp Tarihi dersinin ortaya çıkmasında üç önemli neden olduğunu ileri sürülmektedir: Tarih tezine bağlı Türk İnkılap düşüncesini ortaya koyma gereği, vatandaşlık eğitimi ve karşılaştırmalı devrimler yoluyla, genç kuşa-

faaydaları, verilif biçimine bakıldığında, siyasal iradenin çok yönlü beklentilerinin karşılanmasına yöneliktir. Bu bağlamda, ilk önce, inkılabının siyasal ve ideolojik izah ve yorumunun resmi kanaldan ama bunu dersi veren kişiler üzerinden, tartışılacak ve üzerinde konuşabilecek metinler ortaya konulmasıdır. İkincisi, bu ders üzerinden, döneminde inkılabın ideolojisini yapma ve yorumlama işini üstlenme gayretinde olanlara resmi bir karşılık verilmesidir. Üçüncü olarak, Türk inkılabını gerçekleştiren kadronun onun anlam, değer ve önemine biçtiği rolün üzerinden dünyayı, gelişmeleri ve geleceği nasıl gördüklerini sunma imkânı vermesidir. Dördüncü ve son olarak da, bu derslerin gazete ve radyodan yayınlanması ile sadece yükseköğretim gençliğinin değil, tüm toplumun inkılap eğitiminden geçirilmesi ile ilişkili olmasıdır.

4 Mart 1934'de ilk ders dönemin Maarif Vekili de olan Yusuf Hikmet Bey tarafından İstanbul'da verilmiştir. Dersin okutulmasına başlanmadan önce öğrencilere duyuru yapılmıştır. 4 Mart Pazartesi günü saat 17.30'da Darülfünun konferans salonunda fakülte ve yüksekokul (Harp Akademisi öğrencileri de dâhil) öğrencileri, akademik kadro, İstanbul'daki mülki erkân ve davetliler katılmıştır. İlk derste Bayur, dersin içeriği hakkında bilgiler vermiş; konferansın verildiği yıla kadar (1934) Türk İnkılabının tarihi gelişiminin her yönüyle ortaya konulacağını belirtmiştir.⁵⁸ Ertesi gün (5 Mart) aynı saatte Yusuf Hikmet Bey, ikinci dersini yapar.⁵⁹ İstanbul'da bir diğer

ęa yeni rejimi ve Türk inkılabını benimsetme... Örneğin, Mustafa Safran, "İnkılâp Tarihi Öğretimine Yaklaşım Sorunları", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 3 (1998), s. 7-9.

⁵⁸ 5 Mart 1934 tarihli *Cumhuriyet* gazetesini haberi 1. Sayfadan şu başlık altında vermektedir: "İnkılâp Enstitüsü açıldı. İlk dersi Maarif Vekili Hikmet B. verdi." Habere ilgili iki resim vardır. İlkinde kalabalık dinleyici topluluğu; ikincisinde dersi veren Hikmet Bey görülmektedir. Devamla, "İstanbul Üniversitesi İnkılâp Enstitüsü, dün saat 17.30 da Maarif Vekili Hikmet Bey tarafından Üniversite konferans salonunu hınca hınç dolduran binlerce talebe ve sâminin huzuru ile açılmıştır. Salonun oturacak ve ayakta durulabilecek yerleri binlerce Üniversite ve Harp Akademisi talebeleri ile Türk ve ecnebi profesörleri tarafından doldurulmuş bulunuyordu... Ders başlanmadan evvel salonu dolduranlar hep bir ağızdan Cumhuriyet marşını terennüm etmişlerdir." Habere göre, tam vaktinde gelen ve kürsüye çıkan Yusuf Hikmet Bey, Enstitüsünün faaliyetinin ne olduğunu ve derslerin kimler tarafından ve hangi konulardan oluştuğu hakkında kıs bir bilgi verir. Gazete, "Vekil Bey Türk inkılabının yüksek manasının ne olduğunu ve bu inkılâbın nasıl başladığını anlatmak üzere Türk inkılâbını muhtelif kısımlara ayırmiş ve bunların en mühiminin ilk safhayı teşkil eden askerî kısmı olduğunu, bunun temadisi olan hukukî kısmın inkılâbın ikinci safhasını, iktisadî kısmın üçüncü safhayı, harici siyaset kısmının da dördüncü safhayı teşkil ettiklerini söylemiş ve bunların birinci kısmın, Recep Bey tarafından, hukukî kısmın Mahmut Esat Bey tarafından, iktisadî kısmının Yusuf Kemal Bey tarafından ve harici siyaset kısmının da kendisi tarafından tedris edileceğini" belirtir. Habere göre bakan, üzerine aldığı kısmı anlatmaya girişmiştir. Hikmet Bey, I. Dünya savaşının genel durumu ve Osmanlı Devletinin vaziyetini ve "harbin neticesini siyasî nokta nazardan büyük bir itina ve vukufuza izah etmiş" ve dinleyicilerce pür dikkat dinlemiştir. Bakanın dersine yarın devam edeceği bilgisi ile haber sonra emektedir. Hâkimiyet-i Milliye'de resimli bir haber vardır. Burada da ek olarak Hikmet Bey, inkılabın şümüllü bir mevzu olduğunu ve bunu tek kişiyi vermeyeceğini ve aynı zamanda bu mevzu en iyi istiklal ve inkılabı yaşayanların verebileceğini belirtir (*Hâkimiyet-i Milliye* (5 Mart 1934) s.1, 5.)

⁵⁹ İkinci dersin haberleri de ertesi günün gazetelerinde geniş yer alır. Örneğin resimlerle süslediği haberde Cumhuriyet gazetesi, "Maarif Vekili Hikmet Bey dün ikinci dersinde Türk inkılabı demek Gazi demek olduğunu söyleyi ve Gazi büyük adamların en mümtazıdır dedi". Gazete son olarak, "Maarif Vekilinin bugün Ankara'ya gideceği belirtiliyor" bilgisini paylaşır. "İnkılap Enstitüsünde", *Cumhuriyet* (6 Mart 1934) Ayrıca benzer haber için "İnkılap Enstitüsünde İkinci Ders" *Hâkimiyet-i Milliye* (6 Mart 1934). Yusuf Hikmet Bayur, İstanbul ve Ankara'da verdiği dersleri daha sonra çeşitli kitaplara dönüştürmüştür. Genel kabule göre ilk inkılap tarihi derslerindeki diş politika kısmını, *Türkiye Devletinin Diş Siyasası* (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 59/ Türk İnkılabı Enstitüsü 1/VI) adıyla 1938 yılında yayınladı. İki hari-

dersi Mahmut Esat, 8 Mart 1933'de verir. Mahmut Esat ilk dersinde inkılabın hukuki, felsefi ve ideolojik boyutuna dikkat çeker ve Türk İnkılabı ile diğer inkılaplar arasında karşılaştırmaya girişir.⁶⁰ Mahmut Esat'ın bu ve diğer derslerinde dili ve yöntemi diğerlerinden farklıdır. Çoğunlukla ikna etmeye yönelik, soru-cevap tekniğini kullanır. Milli Mücadele döneminin canlı bir tanığı olarak, coşkulu, heyecanlı ve yer yer abartılı bir dili vardır. Sık örneklere başvurur; ek açıklamalar yapar.⁶¹ İstanbul'da bir başka ders, 11 Mart 1934'de, Yusuf Kemal Bey tarafından yapılır.⁶² Bu ilk dönemde, İstanbul'da son dersi CHF umumi kâatibi Recep Bey 15 Mart 1934'de verir.⁶³ İnkılabın manasını; öncesi ve sonrası ile Türk İnkılabının özelliklerini ve gerekliliği üzerinde durur.⁶⁴

İstanbul'daki derslere devam edilirken, 9 Mart 1934'de Ankara Hukuk Mektebinde Türk İnkılabı Tarihi kürsüsü kurulur. Burada ilk konferans, 20 Mart 1934'te Başvekil İsmet (İnönü) Bey tarafından verilir.⁶⁵ İnönü'nün kon-

ta ve 180 sayfadan oluşan bu kitap aynı zamanda, İstanbul Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün ilk yayınıdır. Ancak Yusuf Hikmet (Bayur), *Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti* ("Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin müsveddele-ri; seri: 2, no 17) (İstanbul: Akşam Matbaası, 1934) künyeli eseri ilk inkılap tarihi ders kitabı kabul etmek gerekir. Çünkü kitabın kapağında "Ankara ve İstanbul İnkılap Kürsülerinde verilmiş dersleri de muhtevîdir" ibaresi vardır. 3 cilt ve 10 kiptan oluşan *Türk İnkılabı Tarihi* eseri ise Türk İnkılabı Tarihi derslerin tüm siyasi konularını kapsar niteliktedir. İlk iki cildi 1940'da yayınlanan son cildin dördüncü kısmı 1967'de yayınlanan bu eser başlığına göre tamamlanmamış görünmektedir. (*Türk İnkılabı Tarihi*, 3 cilt (10 Kitap), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1967).

⁶⁰ Mahmut Esat Bey 9 ve 11 Mart 1934'de iki konferans verir. Cumhuriyet gazetesi, "İnkılap Tarihi Dersleri" başlığı ile haber olarak verir. Fotoğrafları da kullanıldığı iki haberde de uzun uzun konuşma meninden parçalar vardır. *Cumhuriyet* (9 Mart 1934; 12 Mart 1934).

⁶¹ Mahmut Esat Bozkurt, verdiği inkılap tarihi derslerini *Atatürk İhtilali* (İstanbul, 1940)adlı kitapta toplamıştır. İlk Baskısı 1940'da yapılan eserin kapağının en üstünde "İstanbul Üniversitesi Yayınları İnkılap Enstitüsü"; kitabın adının altında, "Türk İnkılabı Tarihi Enstitüsü Derslerinden"; yazar unvanı olarak "Dr. İnkılap Enstitüsü Profesörlerinden" ibareleri vardır. Metin kısmı 228 sayfa; ek kısmı 276 sayfa olup toplam 498 sayfadır.

⁶² "İnkılap Enstitüsünde Dünkü Ders- Yusuf Kemal Bey Dün İlk Dersini Verdi", *Cumhuriyet* (12 Mart 1934). Ertesi günde ikinci dersini verir: "İnkılap Tarihi Dersleri: Büyük Şefimiz İnkılabı Sahada da Büyük bir Dehadır", *Cumhuriyet* (13 Mart 1934). Yusuf Kemal Tengirşenkin dersleri öğrenciler tarafından tutulan notlar olarak, 1935'de basılır. Tengirşek, öğrencilerin tuttuğu notları gözden geçirip yayınlamıştır. *Türk İnkılabı Ders Notları Ekonomik Değişmeler*, (Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatıdan-2), Resimli Ay Basımevi, İstanbul, 1935. Kitabın kapağında "Talebe tarafından derslerde tutulan notlar" ibaresi yer almaktadır. Tengirşek'in ders notları, diğerlerine göre, oldukça kısadır: 61 sayfa.

⁶³ 14 Mart tarihli Cumhuriyet gazetesinde Recep Bey'in ilk konferansı vereceği haberi vardır. Bu haberde dersle ilgili çeşitli bilgiler verilmektedir. Özellikle Recep Bey'in dersinin önemli olduğunun altı çizilir. Maarif Vekâletinin verilen konferansların notlarının bir araya getirilerek kitap olarak yayınlayacağı bilgisi paylaşılır. Ayrıca dersin Fakülte, Harp Akademisi ve Yüksek Ticaret Mektebi son sınıf öğrencilerine zorunlu olduğu; Mülkiye son sınıf öğrencilerine de zorunlu olduğuna dair emrin geldiği belirtilir. Devamlı bu dersi alan öğrencilerin sayısının 700 geçtiği; imtihanların her okulun kendi binasında yapılacağı; diğer imtihanlardan sonra yapılacağı ve bu dersi geçemeyen ve sertifikalamayanların mezun olmayacağı vurgulanır. Yanan Adliye binasının yerine büyük bir İnkılap Enstitüsü binası yapılacağına konuşulduğu ve bunun 5000 kişilik bir konferans salonunun olacağı da belirtilmektedir. Konferans haberi, 16 Mart tarihinde birinci sayfadan, "Recep B. İnkılap Kürsüsünde" üst başlığı ile verilir. Konferansla ilgili fotoğraflar ve bilgiler vardır. Konferansla ilgili genel değerlendirmeye şöyledir: "Recep Bey, bu dersinde Türk İnkılabının her bakımdan tam, kâmil ve cihanşümul bir inkılap olduğunu ispat etti"; "İnkılap Tarihi Konferansları: Recep B. Yarın ilk Dersini Verecek", *Cumhuriyet* (14 Mart 1933); "Recep B. İnkılap Kürsüsünde", *Cumhuriyet* (16 Mart 1933).

⁶⁴ Recep Bey'in İnkılap Dersleri, önce Halkevi dergisi Ülkü'de tefrika edilmiş, sonra da Ulus Matbaasında kitap olarak basılmıştır. İlk baskısının kapağında "*Recep Peker'in İnkılap Dersleri Notları* (Bu dersler, 1934-1935 okutma yılında Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde verilmiştir. Bu talebe notları gözden geçirilmiştir)" bilgisi vardır. (Ankara: Ulus Basımevi, 1935). Kitap, 124 sayfadır. Kitabın aynı zamanda Ulus gazetesinde 1936'dan itibaren uzun süre satış ve reklamı yapılır: "R. Peker'in İnkılap Dersleri: Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde R. Peker'in verdiği İnkılap derslerinde tutulan talebe notları gözden geçirildikten sonra, Ulus Basımevine kitap halinde basılmıştır. 124 sayfa tutan eser, yalnız basım karşılığı olarak her yerde 10 kuruşa satılmaktadır." *Ulus* (19 Mart 1936).

⁶⁵ "Başvekilin İnkılap Dersi", *Cumhuriyet* (21 Mart 1934), s.1, 5.

feransı iki açıdan önemlidir. İlki, bu derslerin içeriği ve yönteminin ne olduğunu Türk İnkılabının hedef ve genel yönelimi üzerinden değerlendirmesidir. İkincisi Türk İnkılabının Türk Milletini yükseltmesi ile insanîyet ülküsü arasında kurduğu doğrudan ilişkidir. İnönü, konferansında Osmanlı ve yeni Türk nizamı arasındaki farkın ne olduğu üzerinden yeni bir devlet kuruluşu ve yeni Türk hayat telakkisinin inkılabın esas gayesi olduğunu; Türk İnkılabının Türk milletini yükseltmek kadar insanlığı da yükseltmek olduğunu söyleyerek evrenseli hedeflediğini vurgular. İnkılap davasının daima ileriye dönük olduğu gibi, zorlu ve çetin bir süreç olduğunu ve bu süreçte dinamik, yapıcı ve müspet tavrının altını çizer. Bunu ise bilimin sonsuz imkânı ile Türk milletinin yüksek kabiliyetine yükler. Türk inkılabının “*daima ihtiyaçtan doğan*” ve “*daima ihtiyaçla beraber yürüyen*” biçimi ile dogmatik değil, dinamik ve yararcı olduğunu vurgulaması önemli ve altı çizilmesi gerekir. Başbakan olarak İnönü’nün bu söylemi Türk İnkılabının Atatürk tarafından da görülme biçiminin inkılapçı kadroca teydidir.⁶⁶

İstanbul ve Ankara’da dersler, bir dizi konferanslar biçiminde devam ederken, gazetelerde bir gün öncesi⁶⁷ ve her ay derslerin hangi gün ve tarihlerde nerede verileceği duyurulur.⁶⁸ Derslerin bir süre sonra halka açık olmasına da karar verilir.⁶⁹ Gazetelerde, çoğunlukla, “İnkılap Kürsüsünden” veya “İnkılap Dersleri” başlıkları ile konferansların tam metin veya geniş özetleri verilir. Ankara’da radyodan da yayınlanmasının yanında Halkevinde, herkese açık olarak, dersin tekrarları gündeme gelir ve çoğu tekrar

⁶⁶ Başvekil İsmet Bey sözüne, “Türk Milletinin içinde yaşadığımız ve devam etmekte olan inkılabı, ecnebi istilasına ve Osmanlı nizamına karşı çifte cephele bir savaş ile başlamıştır. Türk İnkılabı Türk milletinin kurtuluş savaşdır.” Devamla, “Bu mücadelenin çetin safhalarını profesör arkadaşlarımızdan dinleyeceksiniz. Ben bu kararın milli manasına işaret ettim.” Siyasi bir rejim değişikliği ile “Halk Devleti” kurulurken bunu onun siyasi vechesi olduğunu ve üzerinde konuşulacağını belirtir. Bir de “içtimai ve ahlaki sahada Türk İnkılabının manasının tetkik edilmeğe değer” olduğunu çünkü “Türk İnkılabı, insanîyet ülküsünü takip ettiğini” vurgular. Ona göre, Türk İnkılabı, kurtuluş kadar, hedef olarak, “Türk milletinin yüksek bir cemiyet olmasına” karşılık gelir. O, “Millî inkılabı mütalaa ederken vakit vakit ilk bakışta eksik ve zıt görülecek manzaralarında inkılabın zikzak yaptığını zannetmemelisiniz. Bir ana istikametini hiç gerilemeden mütemadiyen ve musırran devam ettiğini fark etmelisiniz” der. İnönü, “Bu kürsü İnkılap Tarihinin kürsüsüdür. Türk İnkılabını anlatmak için onun bugün açık olarak hedefini ve hulasa olarak umumi seyri söylemek istedim” diyerek derslerin çerçevesini çizdiği gibi, “Biz inkılabın evvela tabii seyri öğrenilerek takip ettiğimiz sistem üzerinde bir hüküm çıkarılmasını iltizam ettik. Hükümlerin ve prensiplerin hayat ve tatbikat sahasından çıkarılmasını daha faydalı bulduk ve buluyoruz” ifadesi ile önce eylem, sonra teori aradıklarını itiraf eder. Ancak teoride, “yüksek şahsiyet” olan Mustafa Kemal’in göz önünde bulunmasını ister. Ona göre, “Türk İnkılabını anlamak ve sevmek, Türk İnkılabının muvaffakiyetine hizmet etmek, büyük reis Mustafa Kemal’i anlamak ve sevmek ve onun ülkülerini tatbik etmeğe candan çalışmakla bir ve beraberdir.” Bu konferans, Ülkü Mecmuasının Nisan ayında çıkan sayısında da yayınlanır. Bakınız, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşa’nın Dersi”, *Ülkü*, Cilt: III, Numara: 14 (Nisan 1934), ss. 81-87.

⁶⁷ Ömeğin, “İnkılab Dersi: B. Recep Peker tarafından bugün HALKEVİNDE saat 17.30’da verilecektir” *Ulus* (19 Mart 1936), s.1. “BUGÜN: İnkılab Dersi Prof. Hikmet Bayur tarafından HALKEVİNDE saat 17.30’da verilecektir”, *Ulus* (23 Mart 1936), s.1. “İnkılab Dersi: B. Mahmut Esat Bozkurt tarafından bugün Hukuk Fakültesinde verilecektir”, *Ulus* (6 Mayıs 1936), s. 1. “BUGÜN: İnkılab Dersi: Prof. Yusuf Kemal tarafından verilecektir”, *Ulus* (15 Mayıs 1936), s.1.

⁶⁸ “İnkılap Enstitüsü: Bir aylık ders programı tasdik edildi”, *Cumhuriyet* (2 Mart 1933), s.3. Ömeğin “Üniversite Rektörlüğünden: İnkılap Tarihi Konferansları” veya “İnkılap Tarihi Dersleri”, *Cumhuriyet* (23 Mart 1934); (23/ 24/ 25 Mart 1934). İstanbul ve Ankara okullarında kadronun aylık ders dağılımı için BCA, Fon kodu: 030.10.0.0, Yer No: 142.13.4 (5 Aralık 1934).

⁶⁹ “Konferansları Halkta Takip Edebilecek”, *Cumhuriyet* (2 Nisan 1934), s.3.

edilir.⁷⁰ Ancak İstanbul'da radyo yayını için dış mekânda kayıt yapacak aletlerin olmadığı ve konferansların verildiği salonun yetersizliği üzerinden çözüm üretilmesi için Mecliste tartışmalar da olur.⁷¹

Mart 1934 ve 1934-1935 öğretim yılı içinde verilen derslerin bütününe bakıldığında bir tarih dersi yerine, Türk İnkılabının sistematik bir düşünce haline getirme gayreti olduğu ve bunun kamuoyuna sunulması hedeflendiği görülür.⁷² Ancak dersi verenlerin farklı üslup ve yaklaşımları olması sorunlu bir başlangıç oluşturur. Ders notu olan metinlerin yayınlanmasından bütünlükçü bir ideoloji veya doktrin üretmek mümkün değilse de günümüze kadar üzerinde tartışılacak bir "Türk İnkılabı" nedir veya neye karşılık gelir sorularına kısmi cevaplar üretmesi bakımından sürümde kalması önemlidir. Atatürk tarafından "ders notlarına" yönelik ne sahip çıkılma, ne de reddedilme olması metinlerin orijinal değerini gösterir ama onları Atatürk bağlamında olumsuzlamaz.

1935-1936 öğretim yılından itibaren "Türk İnkılabı Tarihi" derslerinin bir düzen içinde yapılması sağlanır; dersi verenlere en başından itibaren yardımcıları tahsis edilir.⁷³ İstanbul ve Ankara'daki bütün yükseköğretim gençliğinin bu dersleri düzenli takip etmesi için rutin ders programının dışında (derslerin bitiminden sonra- çoğunlukla 17 veya 17.30'da başlar) toplu olarak verilmesi; hafta içinde dört güne yayılması uygulaması başlatılır.⁷⁴ Öğrenciler, yayınlanan ders notlarının yanında, *Nutuk ve Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti* kitaplarından da sorumlu tutulur.⁷⁵ 1935'te Ankara'da yeni

⁷⁰ Örneğin radyo programında, "Bu Akşamki Program: Üniversiteden Nakil: İnkılab Dersleri (Yusuf Kemal Tengirşek)", *Cumhuriyet* (23/25 Aralık 1934). "17. 30, Türk İnkılabı Tarihi Dersleri: Üniversiteden Naklen (Yusuf Hikmet Bayur)..." *Cumhuriyet* (19 Mart 1937; 6 Nisan 1938).

⁷¹ "İnkılap Tarihi Derslerine Halkın Niçin Kabul Edilmediğine Dair Takrir" ve "İnkılap Tarihi Dersleri için Bir Müzakere", *Cumhuriyet* (1 ve 6 Nisan 1934). 1934-1935 ders yılından itibaren İstanbul Radyosunda da dersler radyodan verilmeye başlanır. Örneğin, "İstanbul Radyosu, bu akşamki program: 17.00- İnkılab Dersi: Üniversiteden Nakil (Kemal Tengirşek tarafından)", *Cumhuriyet* (13 Mayıs 1934), s. 4. "İstanbul Radyosu, bu akşamki program: 17.00- İnkılab Dersi: Üniversiteden Nakil (Receb Peker tarafından)", *Cumhuriyet* (15 Mayıs 1936), s. 4. "İstanbul Radyosu, 17.00- İnkılab Dersi: Üniversiteden Nakil (Esat Bozkurd tarafından)", *Ulus* (11 Mayıs 1936), s. 2.

⁷² Liselerde okutulan ve dışa değil, içe dönük bir anlatımla "biz"i öne çıkaran Tarih IV'e göre Türk İnkılabı Tarihi dersi verilişi ve ders notları kısmen "biz" ve "öteki"ye dönük anlatımlara doludur. Formal eğitimin son aşaması olan yükseköğretiminde, tek yönlü koşullanma yerine, karşılaştırma tercihi doğru bir pedagojik yaklaşımdır.

⁷³ Yusuf Hikmet Bayur'un yardımcılığına Enver Ziya Karal; Recep Peker'in yardımcılığına Hıfzı Veldet Velidedeoğlu; Mahmut Esat Bozkur'un yardımcılığına Yavuz Abadan; Yusuf Kemal Tengirşek'in yardımcılığına Ömer Lütfi Barkan atanır. Bunların derslerdeki durumu ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Asıl profesörlerin dersi veremeyecekleri (iş yoğunluğu, hastalık, başka görev vs...) zaman devreye girecekleri düşünülebilir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde daha çok yardımcılardan kâğıt okumaları ile ilgili bilgiler vardır. *BCA*, Fon kodu: 030.18.1.2.Yer No: 84.78.19, Dosya ek: 144-234 (1 Eylül 1938); *BCA* Fon Kodu: 030.10.0.0. Yer No: 142.15.12 (23 Mart 1943). Yalnız bir haberde Recep Peker'in yardımcısının ders anlatması vardır: "Dünkü İnkılab Dersinde: Doçent Bay Hıfzı Veldet Siyasal Partilerin mahiyetlerini ve tatabik şekillerini anlattı", *Ulus* (21 Mart 1936), s.1, 4.

⁷⁴ Konferanslar başladıktan sonra, İstanbul ve Ankara'daki fakülte, enstitü, yüksekokul ve sonraları liselerde derslerin 17.30'da başlaması ile ilgili olarak kararname yayınlanır. *BCA*, Fon Kodu: 030.18.12 Yer No: 45.34.2 (20 Mayıs 1934).

⁷⁵ Dersler başlarken kaynak olarak *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti* lise ders kitabı ilk kaynak olarak verilmesi veya dersin kaynakları olarak, milli mücadeleyle ve inkılaplara tanık olanların açıklamalarının yanı sıra, *Nutuk ve Tarih IV'ten sorumlu olacakları için Seçil Akgün- Nesim Şeker, "Türk İnkılabı Tarihi Enstitüsü ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi İçindeki Yeni", Bilanço 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi*, vol. 1, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 225-234.

Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin kurulması ile birlikte öğrenci sayısında sayısal artışa bağlı olarak, yer sıkıntısı baş gösterir. İstanbul'da çoğunlukla dersler, Edebiyat Fakültesinin ahşap konferans salonunda gerçekleşir. Ankara'da zaman zaman eski meclis binası kullanıldığı gibi, çoğunlukla, halka da açık olanlar da dâhil, Halkevi Konferans salonunda yapılır.⁷⁶ Dönem başı ve sonunda, derslerin başlaması ve bitişi basında duyurulur.⁷⁷

III. TÜRK İNKILABI TARİHİNİ ÖLÇMEK: TÜRK İNKILABI TARİHİ İMTİHANLARI TALİMATNAMESİ

Üniversite reformu ile birlikte, hangi mesleği edinirse edinsin ilk önce inkılabı benimsemiş ve içselleştirmiş gençler yetiştirmenin amaçlanması⁷⁸ve Türk İnkılabı Tarihi dersinin mezun olmak için baraj durumuna getirilmesi,⁷⁹ ölçme-değerlendirme sorununu gündeme getirmiştir. Diğer derslerden farklı olarak bu dersin ideolojik beklentilerle donanmış olması dersin verilmesine atfedilen önem, ölçme-değerlendirmesinde de kendini gösterir. İlk dönem derslerin ölçme-değerlendirmesi sözlü olarak düşünülmüş ve uygulanmıştır. Sene sonu olan Haziran ayı içinde yapılan sınavlar, dersin dört değişik alanından ve dersi veren dört kişilik bir komisyonun hazırladığı sorulardan oluşmuştur. Alanlarla ilgili çeşitli sorulardan oluşan ve her çağrılan öğrencinin kura çekerek sorusunu gördüğü bir sistemle yapılmıştır. Cevaplar sözlü olarak alınmış; yeterli görülüp görülmediği alanın profesörünün onayına bırakılmıştır. Başarılı olmak için dört alanın üçünden yeterli onay almak kâfi görülmüştür. Herhangi bir sayısal not kullanılmamış; “geçer-geçmez” olarak değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Yeterli görülmeyenler bir sonraki yıla kalmış; bütünlüme hakkı verilmemiştir.⁸⁰

⁷⁶ Örneğin, Recep Peker'in Halkevinde İnkılap Dersi vereceği 19 Mart 1936'da *Ulus* gazetesinin baş sayfasında duyurulur: "İnkılap Dersi: B. Recep Peker tarafından Bu gün Halkevinde saat 17.30'da verilecektir"; 20 Mart tarihinde de, "Dünkü İnkılap dersi: B. Peker Siyasal ihtilallerin tarihini anlattı... Dün Halkevinde CHP genel sekreteri R. Peker seçkin bir dinleyici kalabalığı önünde inkılap dersini vermiştir." *Ulus* (20 Mart 1936), s. 1, 5.

⁷⁷ Örneğin, "Recep Peker İnkılap Derslerini Bitirdi... Recep Peker bu dersi partinin altı umdesine hasretmiş ve bilhassa şimdiye kadar partinin birçok umdelerini hazırlayıp olgunlaştırdıktan sonra 'teşkilat-ı esasîye'ye mal ettiğine işaret etmiş ve misal olarak layıklığı göstermiştir... R. Peker dersini bitirdikten sonra şimdiye kadar verdiği dersleri müzakere etmiş ve hukuk, mülkiye, tıbbiye ve harp akademisinden birçok gence sualler sormuş ve kuvvetli cevaplar almıştır... R. Peker en sonda talebelerin fevkalade candan tezahüratı ile kürsüden inmiştir." *Cumhuriyet* (16 Mayıs 1936), s. 2.; "İnkılab dersleri de bitti", *Cumhuriyet* (26 Mayıs 1936), s. 2.

⁷⁸ Örneğin Recep Peker ilk dersinde, "Bu derslerin amacı inkılap devrini yaşamış, o devri hazırlamış insanların ruhunda en kuvvetli ileri hareket unsuru olan sıcaklığı ve heyecanı, ulusal çalışma hayatına çıkacak olan Türk nesillerine, yeni unsuru aşlamaktır ve onları yaşadığımız İnkılap prensipleri ile yetiştirip vazifeye hazırlamaktır. Onun için vakaları birbiri ardına sıralayıp, onları bir tarih dersi gibi mütalaa etmeyerek, bizi söylediğim amaca ulaştıracak bir metotla vazifemizi yapacağız" der. Recep Peker, *İnkılap Dersleri Notları*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 2.

⁷⁹ "Talebin imtihanlara girebilmesi harçlarını vaktinde vermesine ve Dil Mektebine devam etmiş olmasına veya bu mektebe devamdan istisna vesikası almış bulunmasına, imtihanlarda muvaffak olmuş sayılmasında sömestir veya sınıfın dil imtihanını başarmış olmasına bağlıdır. Diploma alabilmek için son sınıfta İnkılap Tarihi derslerine devam ile bundan sertifikaya almak lâzımdır." (Karamame No: 4680, *Resmî Gazete*, Sayı: 3326 (10 Haziran 1936).

⁸⁰ Tüm son sınıf öğrencilerin zorunlu olması gereken bir ders olduğu gibi, yılsonunda yapılacak sınavlarda başarılı olmayan öğrencilere diploma verilmeyeceği; konferansları takip etmek için giriş kartları düzenleneceği hakkında, *BCA*, Fon Kodu: 030. 10. 0. 0. Yer No:142.13.4, (5 Aralık 1934).

Bu uygulamaya baktığımızda şu sorunlarla karşılaşılması kaçınılmaz olur: İlk, dersi verenlerin beklentilerine göre soruların sorulması subjektif değerlendirme yapılmasına yol açmasıdır. Bir başka durum da sözlü cevap vermenin psikolojik sıkıntısıdır. Yüz yüze sözlü ifade herkesin üstesinden gelebileceği bir iş değildir. Üçüncü bir sorun da, sözlü soruda anlık cevap verme zorluğudur. Hatırlatıcı bir gelişme olmadığı zaman soru cevapsız kalabilir. Dördüncü olarak da zamanla ilgilidir; düşünülen cevap için enine boyuna bir düşünme süreci olmayacaktır. Beşinci bir sorun da ders için geniş bir birikim gerekmesidir. Genellikle dersten beklenen ifade, içselleştirme, karşılaştırma ve senteze ulaşma noktalarında literatüre hâkim olmak kadar, onu Türk İnkılabı ile yorumlamak oldukça zordur. Sınavın bir kere yapılması, telafisinin olmaması, bir yıl kaybına bağlı o an verilen “başarılı-başarısız” notunun öğrenci üzerinde psikolojik baskı oluşturması kaçınılmazdır. Bu tür sorunları daha da uzatabiliriz.

Yukarıda verilen sorunların yanında sınavların hem çok vakit alması hem de öğrenci sayısının, yeni yükseköğretim kurumları kurulması ile birlikte artması üzerine yazılı ölçme-değerlendirmenin daha iyi olacağı sonucuna varılmıştır. İlk önce her okulun kendisi sınavlarını yapması ve sınavlar esnasında ek öğretim elemanlarının tahsisi yoluna gidilmiştir. Birtakım sıkıntılar veya uygulamanın eşgüdüm halinde yapılması için 1936-1937 öğretim yılından itibaren bu dersin sınavları için bir talimatname yayınlandığı görülür.⁸¹ On iki maddeden oluşan Talimatname, İstanbul Üniversitesi üst başlığını taşımasına rağmen, talimatnamenin giriş paragrafında, “İstanbul Üniversitesi ve yüksek mekteplerle, Ankara fakülteleri ve yüksek mekteplerinde son sönestr ve son sınıflara okutulmakta olan Türk İnkılabı Tarihi derslerinin imtihanları aşağıdaki maddelerde yazıldığı şekilde yapılır” bilgisinin verilmesi tüm yükseköğretime yönelik olduğunu gösterir.⁸²

Talimatnamenin birinci maddesinde sınavların Haziran devresinde yapılacağı; başarılı olamayanların ve mazereti olanlar için Eylül devresinde bir sınav hakkı verileceği; bunda da başarılı olamayanların kesin olarak “kazanmamış” sayılacağı belirtilir. Bu durumda olanlar ancak gelecek yılın sınavlarına “iştirak” edebileceklerdir. Bu madde de ayrıca sınavların yazılı yapılacağı bilgisi açıkça belirtilmiştir.⁸³

⁸¹ Talimatnamenin ne zaman çıktığı açık değildir. Tahminen 1937'nin Mayıs aylarında yayınlandığı düşünülebilir. Bununla ilgili araştırmamızda (resmi gazete, üniversite kararları ve basın taraması) herhangi bir sonuca ulaşamadık. İstanbul Üniversitesi, *Türk İnkılabı Tarihi İmtihanları Talimatnamesi*, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul, 1937, 3 sayfa. (bundan sonra *Talimatname*).

⁸² *Talimatname*, s. 2.

⁸³ *Talimatname*, s. 2.

Talimatnamenin ikinci maddesi sınavların düzeni, yeri ve gününün nasıl olacağı ile ilgilidir: *“Talebenin çokluğu göz önüne alınarak müdâvim talebenin mektep, mektep veya fakülte, fakülte birkaç gruba ayrılması ve bu grupların ayrı ayrı günlerde imtihan edilmesi kabildir.”*⁸⁴

Talimatnamenin üçüncü maddesi devam durumu ve imtihanı kaçıranlarla ilgilidir. Devam zorunluluğunu sağlamamış öğrencinin sınava giremeyeceği kesindir. Zamanında giremeyeceğine de yeni bir sınav hakkı verilmez. Ancak kendi grubunda ve gününde sınava giremeyen öğrenci, eğer mazeresini resmi bir belge ile ispat ederse ve başka bir sınav grubu varsa burada sınava alınabilir. Bu durum da diğer grubun müsait olması ve öğrenciyi kabul etmesine bağlıdır.⁸⁵

Talimatnamenin dördüncü maddesi, sınav esnasında bulundurulması zorunlu belgelerle ilgilidir. Bu belgeler açıkça belirtilmiştir: *“mensup oldukları fakülte veya yüksek mektebin fotoğrafı hüviyet varakası”* ve *“Türk İnkılap Tarihi derslerine devam etmiş olduklarına dair karné”*dir. Her öğrenci bu belgeleri, sınav sırasında, önlerinde bulundurmak zorundadır.⁸⁶

Talimatnamenin beşinci maddesi, sınav komisyonunun kimlerden oluşacağı ve değişiklik olması ile ilgilidir: *“İmtihan komisyonu Türk inkılabı tarihi profesörlerinden mürekkeptir. Profesörler bu vazifeyi doçentlerine tevdi edebilirler”*.⁸⁷

Talimatnamenin altıncı maddesi soru zarfları ve sınav tutanağı ile ilgilidir: *“İmtihanlarda mühürlü sual zarfları imtihan komisyonu ve talebe önünde açılır. Ve bir zabıt varakası tutulur”*.⁸⁸

Talimatnamenin yedinci maddesi, sınav esnasında uyulacak kurallarla ilgilidir. Öğrencinin yanında bulunduramayacağı eşyalar (kitap, çanta, not, defter ve boş kâğıt) sayılır. Sınav esnasında konuşulmayacağı ve görüşülmeyeceği belirtilir. Soruların cevapları, *“idare tarafından dağıtılan mühürlü kâğıtlara”* yazılacaktır. Cevap kâğıtlarının bizzat öğrenci tarafından komisyona teslim edilecektir.⁸⁹

Talimatnamenin sekizinci maddesi sınav sonuçlarının yazılacağı yer ve sonuçların hukuki durumu ile ilgilidir: *“İmtihan neticeleri imtihan kâğıtlarına yazılır ve bu hüküm katidir, hiçbir surette değişmez.”*⁹⁰

Talimatnamenin dokuzuncu maddesi sınavların süresi ve sınav süresi içinde kâğıtlarını teslim etmeyenlerin durumu ile ilgilidir: *“Türk İnkılap tari-*

⁸⁴ Talimatname, s. 2.

⁸⁵ Talimatname, s. 2.

⁸⁶ Talimatname, s. 2.

⁸⁷ Talimatname, s. 2.

⁸⁸ Talimatname, s. 3.

⁸⁹ Talimatname, s. 3.

⁹⁰ Talimatname, s. 3.

hinden yapılan imtihanların süresi her profesörün sualine 45 dakika tahsis edilmek suretiyle üç saattir. Üç saatlik süre içinde imtihan kâğıtlarını veremeyenlerin imtihan kâğıtları kabul olunmaz".⁹¹ Soruların nasıl olduğunu bilemediğimiz için verilen sürenin oldukça tatmin edici ve yeterli olduğu düşünülebilir.

Talimatnamenin onuncu maddesi öğrenci kimlik ve devam karnelerini ispat edemeyenlerin sınav kâğıtlarının ne olacağı ile ilgilidir: "... Kâğıtlara komisyonca işaret konarak imza edilir. Cevap ne olursa olsun bu gibi talebe hakkını kendi kendine iskat etmiş sayılır."⁹²

Talimatnamenin on birinci maddesi yabancı uyruklu öğrencilerin sınavının nasıl yapılacağı ile ilgilidir. Yabancı uyruklu öğrencilerin bu dersten muaf tutulmadığını gösterir ve sınavlarının sözlü yapılacağı hükmü vardır.⁹³

Talimatnamenin on ikinci ve son maddesi notların verilmesi ve başarılı olma durumu ile ilgilidir: "Türk İnkılap tarihinin dört grubundan, (geçer), (geçmez) şeklinde yalnız bir not verilir. İmtihanda muvaffak olabilmek için dört grubun üçünden (geçebilir) notunu almak şarttır."⁹⁴

Bu talimatnamenin 1937- 1942 yılları arasında uygulandığını; 1942'den sonra uygulamanın kısmen devam ettiği düşünülebilir. 1942'den sonra Türk İnkılap Tarihi ve Cumhuriyet Rejimi dersinin bir sınav yönetmeliğine rastlanılmamıştır. Ancak arşiv belgelerinde bu dersin sınav kâğıtlarının okunması ile ilgili görevlendirme ve ücret tahsislerinin yapılmasından çıkarılabilecek sonuçlara bakarak şunlar söylenebilir: Sınavların yine yazılı yapıldığını; Türk İnkılabının çeşitli alanları ile ilgili soruların sorulduğunu; tek sınav uygulamasının devam ettiğini (telafi hakkının verildiği); sınav süresinin değişmediğini ve dersin mezun olmak için baraj olma özelliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

IV. ATATÜRK SONRASINDAN ÇOK PARTİLİ HAYATA TÜRK İNKILAP TARİHİ DERSİ: İDEOLOJİDEN REJİM DERSİNE

Atatürk'ün 1 Kasım 1937'de Meclis'i açış konuşmasında enstitü ve ders verilmesi ile ilgili beklentilerin karşılanmadığı hissini veren sözlerinden sonra,⁹⁵ 1938'den itibaren derslerin yeniden tartışmaya açıldığı görülür. Bu tartışmaların odağında ise derslerin konferanslar biçiminde verilmesinden

⁹¹ Talimatname, s. 3.

⁹² Talimatname, s. 3.

⁹³ Talimatname, s. 3.

⁹⁴ Talimatname, s. 3.

⁹⁵ "...memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaratacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek. Kültür Vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir. İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksekokullarımıza düşen başlıca vazifedir." *Reisicumhur ATATÜRK'ün Kamutayı Açış Nutukları (1. İkciteşrin 1937)*, Ulus Basımevi, Ankara, Tarih yok, s. 29.

beklenen verimin alınmadığı yer alır. Ayrıca Türk İnkılabının araştırma ve eğitiminde ortak bir fikrin oluşmaması ve konferansları verenlerin ortak bir yönetime sahip olmaması da eklenebilir. Bundan sonra dersin daha sağlam esaslara bağlanması; kalıcı bir programa oturtulması; daha donanımlı öğretim elemanı yetiştirilmesi ve kadroların buna göre genişletilmesi nokta-larında öneriler ortaya atılır. Bütün bu önerilerin toplam karşılığı, kapsamlı bir enstitünün kurulması ile mümkün olacağı fikrine ulaşılır. Nihayet 1941 yılında Ankara’da her yönden donanımlı bir İnkılap Tarihi Enstitüsü kurulacağı kamuoyuna açıklanır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1941’de Meclis’i açış konuşmasında bunu şu şekilde açıklar: “...Şimdiye kadar Yüksek Öğretim Kurumları’nın son sınıflarında konferans şeklinde verilmekte olan İnkılâp derslerinin, bu kurumlarda ‘İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi’ adı altında esaslı bir ders şeklinde verilmesi ve mevzular etrafında ilmi incelemeler yapmak ve yaymak üzere bir de ‘İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsü’ kurulması kararlaştırılmıştır...”⁹⁶

Yapılan hazırlıklardan⁹⁷sonra 15 Nisan 1942’de “Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesine Bağlı bir Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Kurulması Hakkında Kanun” TBMM’ne getirilir ve 22 Nisan 1942’de kanunlaşarak Resmi Gazete’de yayınlanır.⁹⁸ Kanun, sekiz madde, iki geçici madde ve bir cetvelden oluşur. Kanunun birinci maddesinde enstitünün vazifeleri şöyle açıklanır: “Türk İstiklal Savaşı, Türk İnkılabı ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında her türlü araştırma yapmak; belge ve yayınları toplayarak kütüphane ve müzeler meydana getirmek ve bir arşiv kurmak; Türk İnkılap ve rejimini memleket içinde ve dışında tanıtmak için dersler ve konferanslar vermek ve her türlü yayınlarda bulunmak”. İkinci maddesi, “Fakültelerde ve yüksekokullardaki ‘İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi’ dersleri Maarif Vekilligince hazırlanacak programlara ve tayin edilecek esaslara göre bunların kendi kadrolarındaki vazifeli profesör, doçent ve öğretmenleri tarafından okutulur” şeklindedir.

Bu maddeye göre dersin verilmesinde eskiye göre üç değişikliğin olduğu görülür. İlki, dersin adı değişmiştir: *Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi*. İkincisi Maarif Vekilligince bir program hazırlanacağı ve belli esaslara göre dersin okutulacağıdır. Üçüncü olarak, enstitü kadrosunda

⁹⁶ “Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü” Kurulması Hakkında Kanun ve Müzakereleri, Maarif Matbaası, Ankara, Ankara Şubesi, 1942, s.3. Ayrıca TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 24, Devre: 6, (1 Kasım 1941), s. 69.

⁹⁷ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün kuruluş hazırlıkları sırasında dersin amacına yönelik ve gençliğin, “İnkılâp tarihi amillerini ve ne surette vuku bulduğunu, rejimin ana umdelerinin hangi hayat zaruretlerine dayandığını öğrenecek; bir taraftan aldığı milli terbiye, diğer taraftan bu dersler yoluyla varacağı inanca karşısında kalması mümkün ve muhtemel memleket meselelerini aynı inkılâpçı ve yapıcı zihniyetle halledebilecek ve böyle bir seviye ile cemiyetimizin yarınki hayatında vazife almaya hazırlanacaktır” yönlü beklenti anlamlıdır. “Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü” Kurulması Hakkında Kanun ve Müzakereleri, s.11; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, Devre: 6, (13 Ocak 1942), s. 1.

⁹⁸ “Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ne Bağlı ‘Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’ Kurulması Hakkında Kanun”, Resmi Gazete (22 Nisan 1942) No. 5090, s. 271.

görevlilerce dersin okutulacağıdır. Son değişikliğe göre dışarıdan görevlendirme yapılmayacağı; bu durumda eskiden dersi verenlerin görevlerinin sona erdiği sonucu çıkarılabilir.

1943 yılında Maarif Vekilliği, kendisine verilen görev doğrultusunda, “Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü” başlığını taşıyan bir kitapçık hazırlar ve yayınlar.⁹⁹ Bu kitapçık üç bölümden oluşur: 1) İç Talimatname 2) Genel Çalışma Planı 3) Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi Dersi Müfredatı. İlk iki bölüm enstitünün yapısı, işleyişi, yönetimi ve üzerine aldığı işlerle ilgilidir. Üzerine aldığı işler ise kütüphane, arşiv, müze, yayınlar ve diğer faaliyetlerdir (halka açık konferanslar, dergi çıkarılması, radyo yayınları, yurt içi ve dışı Türk İnkılabı ile ilgili yayınları takip etmek ve kamuoyunu bilgilendirmek... vs.).

Kitapçığın üçüncü bölümü *Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi* dersinin müfredatına ayrılmıştır.¹⁰⁰ Yedi sayfa tutan müfredat, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, Kurtuluş Savaşı ve Türk İnkılabı Tarihi üst başlığında ve sekiz ana konuyu ele alan bir dağılım gösterir. Konu başlıkları, daha önce hazırlanmış olan *Tarih IV* ve Enver Ziya Karal’ın liseler için yazdığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* ders kitabının konu başlıkları ile aşağı yukarı uyumludur.¹⁰¹ Aynı şekilde, kronolojik olarak, milli mücadele, Cumhuriyetin ilanı ve hayata geçirilen inkılapların tarihi anlatımı üzerine bir kurgu görülür. Bu yapı, daha sonraki dönemlerdeki Türk İnkılap Tarihi dersinin müfredat ve içeriğinin ilk sürümü olarak karşımıza çıkar. Bu kısma daha sonraları Atatürkçülük veya Atatürkçü Düşünce Sistemi kısmı ilave edilmiş; bir bütünlük oluşturulmuştur. Günümüzde az çok bu yapı korunurken, Atatürk sonrası iç ve dış gelişmelerinde dâhil edilmesi ile dersin içeriği Türkiye Cumhuriyeti tarihine yaklaşmıştır.

Asıl farklılık ve can alıcı konular ikinci bölümdedir. Bu bölüm tamamen Cumhuriyet Rejiminin mahiyeti, yapısı, oluşumu ve gelişimi, esasları, başarıları, diğer rejimlerle karşılaştırılması, II. Dünya Savaşı karşısındaki durumu, dünyadaki yankıları ve geleceğine ayrılmıştır. Bu kısım bir bütün olarak, dersin ilk çıkışındaki ideolojik beklentilerle uyumlu olmasına rağmen, ideolojinin yerine rejimin ikame edilmesi ile farklı bir düşünce veya fikir iklimine taşındığı görülür. Artık ders, inkılabın ideolojik beklentilerine cevap vermesi yerine, rejimin bekası için siyasal bir tutunmaya dönüşmüştür.

⁹⁹ T. C. Maarif Vekilliği, *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, 29 sayfa.

¹⁰⁰ *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, ss. 23-29. Müfredat Programının ana başlıkları için *T.C. Maarif Vekâleti, Tebliğler Dergisi*, Cilt 6 (29 Teşrinisani 1943), Sayı:252, s. 87-88.

¹⁰¹ Bu programla Türk İstiklal ve İnkılabı ve Türkiye Cumhuriyetinin oluşumu kronolojik olarak verilirken, kıyaslama ve tartışmaların dozu azaltılmış olduğu için orta öğretimde verilen derslerin tekrarı haline dönüşmüştür. Karşılaştırma için *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931; Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1944)*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1945.

Bunun anlamı, Türk İnkılap Tarihi dersi hem terk parti yönetiminin meşrulaştırılması hem de inkılap kazanımlarının korunup kollanması için araçsallaştırılması olmuştur. Bunun bir başka anlamı, artık bu ders üzerinden bir inkılap ideolojisinin üretilmesi ve topluma dayatılması değil, Cumhuriyetin bir rejim olarak vazgeçilmezliğinin, zorunluluğunun ve yaşatılmasının hayat memet meselesi olduğu bir zihni veya ideolojik kabule indirgenmesidir.

Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi adıyla dersin okutulması 1950'nin başlarına kadar devam ettiği; "inkılap" yerine "devrim" teriminin zaman zaman kullanılmaya başlandığı;¹⁰² dersi verenlerin, alana hâkim ve daha profesyonel akademisyenler olduğu ve müfredata bağlı olmak şartı ile dersi verenlerin içeriğe yönelik daha özgür bırakıldığı görülür. Daha önce Türk İnkılabı Tarihi Kürsüsünde verilen ders, artık fakültele ve ya yüksekokullara tahsis edilen öğretim elemanlarınca yerinde verilmeye başlanır. Dersin ölçme ve değerlendirmesi, uygulamada değişiklik göstermemekle birlikte, soru ve cevaplar dersi verenlerin fikir ve rejimin beklentileri doğrultusunda, nelerin öğrenilip içselleştirilmesine dönüşmüştür. Hem öğrenci sayısındaki artış hem de öğretim elemanlarının azlığı, dersin verilmesi gibi, ölçme-değerlendirmenin rutinleşmesine ve özen veya dikkatin azalmasına yol açmış görünmektedir.¹⁰³ Daha sonraki dönemlerde ders, olumsuz bir algılanmaya yol açacak olan, sıradanlaşma, önceliğini yitirme veya alınıp geçilen bir ders haline gelmiştir.¹⁰⁴

Ancak çok partili hayatla birlikte, hem tek ve muteber ideoloji olan Kemalizm'i hem de Türk İnkılap tarihi dersini sorgulayan veya tehdit eden başka bir gelişme gözden kaçırılmamalıdır. Çok partili hayatla birlikte yaşanan nisbi özgürlük ortamında, daha önce baskılanan veya yasaklanan, siyasal düşünce veya ideolojiler (Sosyalizm, İslamcılık, Ülkücülük ve diğer Liberal veya Muhafazakâr akımlar) yeniden siyasal veya entelektüel alana dâhil olmuşlardır. Bu durum devletin ve toplumun biricik ideolojisi olduğu

¹⁰² Örneğin daha 1945'lerde, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün ilk müdürü olan Enver Ziya Karal'ın yazışmalarda Türk Devrimi, Türk Devrim Tarihi veya Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Müdürü gibi istihlamları için BCA, Fon Kodu: 490. 0. 0. Yer No:1199. 203. 1. (14 Haziran 1945). Ayrıca Ahmet Mumcu, "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersinin Öğretiminde Yapılan Yanlışlar", I. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Semineri, (11-13 Mayıs 1985, Samsun), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Basımevi, 1985, s. 46.

¹⁰³ Örneğin, 1944- 1948 arasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenci olan Yılmaz Altuğ: "... her halde üniversitede o zaman gene konferans şeklinde veriliyordu bunlar ve son sınıflar on beşer günde veriliyordu bunlar. O zamanda dört fakülte vardı İstanbul'da. Tıp, edebiyat, fen ve hukuk ve bunlar konferans şeklinde veriliyordu hatta benim bildiğim kadarıyla pek öyle not sistemi yoktu. Sene sonunda bir imtihan mı vardı yoksa onu bilmiyorum... yani konferanslar şeklinde verilmekteydi. Fakat maalesef sonra bu çok laçkalaştı, ... o kadar laçkalaştı ki raydan çıktı... Bir kere mesela Hukukta ders vardı,..., geçer-geçmez diye şey atılıyordu...". "Yılmaz Altuğ", Bülent Tanör- Zafer Toprak- Halil Berktaş, "İnkılap Tarihi" Dersleri Nasıl Okutulmalı?, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, ss. 81-82.

¹⁰⁴ Örneğin, 1950'li yılların ilk yarısında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenci olan Aysel Çelikel: "Oysa '1980 Öncesi' hiç önem taşımıyordum., notu 'geçer' veya 'geçmez' biçimindeydi ki herkes geçer alırdı, derse devam olmazdı, o zaman da bir başka laubalilik içindeydi.", "Aysel Çelikel", Bülent Tanör- Zafer Toprak- Halil Berktaş, "İnkılap Tarihi" Dersleri Nasıl Okutulmalı?, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 47.

düşünülen Kemalizm'in rekabete açılmasına ve yeni şartlara uyumu bağlamında demokratik yönünün öne çıkarıldığı bir süreç yaşanır. Ek olarak da Kemalizm yerine Atatürkçülük terimi icat edilir. Bu süreçte Atatürkçülüğün sağ ve sol yorumlarının yapılmasının yanında, siyasal iktidarların derse müdahalelerinin olması¹⁰⁵ tekrar gündeme gelmesine yol açmıştır.

Bundan sonra, çeşitli zamanlarda, dersin adı değişikliğe uğrar; Maarif Vekâletinden alınarak üniversitelere devredilir; programları yenilenir; kadroları çeşitlenir ve zaman zaman dersin verilmesi, gerekliliği, zorunluluğu gibi konuların tartışıldığı bir tarihsel süreç yaşanır. Özellikle 1950 sonrasında günümüze kadar olan dönem farklı bir okumayı gerektirir. Bu okumanın başlangıcında ideolojik rekabet ve yeni yorumlamaların aldığı yön ve bu dersin verilmesine yansımaları vardır. Ancak derse müdahale ilgili en çok gündeme gelen, "gençliğin Atatürkçülükten uzaklaştığı" tezi, iki askeri darbenin ve bir müdahalenin gerekçesini oluşturmuştur. Bu gerekçeyi anlamlandıran tarihsel parametreler, rekabet ve yorum dışında, başka gerçekleri de gündeme getirir. Dünya'nın ve Türkiye'nin Soğuk Savaş ve sonrası dönemde yaşadığı değişimler anlaşılmeden Türk İnkılap Tarihi dersinin geçirdiği safhalar ve bugünkü hali sağlıklı değerlendirilemez.

SONUÇ YERİNE

Bugünden baktığımızda, Türk Milli Mücadelesi ve Türk İnkılabı, kendi iç bütünlüğü içinde, bir zihniyete, yönetime, felsefeye ve dünya görüşüne karşılık gelir. Daha başlangıcından itibaren bu karşılığı anlamlandırma, izah etme ve yorumlama ihtiyacı ortaya çıkmış ve sürecin içinde olan kurtuluşçu ve inkılapçı kadro çeşitli zaman ve zeminde olanları ve yapılanları izah ve yorumlama gayreti içinde olmuşlardır. Ayrıca bazı Türk siyasetçi ve aydınları, Türk İstiklali ve İnkılabını, gelişen dünya olayları içinde, belli bir zemine oturtmak ve ona bir anlam ve yorum katma çabasını üstlenmeye girişmişlerdir. Türk İnkılabına, çeşitli yönleriyle, milli, çağdaş, özgün ve tarihselliğine vurgu yapan girişimlerin, ideoloji ve ütopyanın imkânlarından yararlanarak, tanımlama ve sistemleştirme arzusu hem iktidar hem de iktidar dışı çevrelere entelektüel bir dinamizm getirdiği söylenebilir.

Türk İnkılabının pratik uygulamalarının sonuna geldiği ve inkılap ilkelerinin temel adlandırma ve kabullerin yasal çerçeveye girdiği süreçte bunların sistemli bir izah ve yorumu yanında, halka ve özelde gençliğe anlatma, benimsetme ve rakipsiz bir dünya görüşü kazandırma arzu ve talebi gündeme gelmiştir. Bu arzu ve talebin bir yönü olarak, "İnkılap Dersleri"

¹⁰⁵ Örneğin. Demokrat Parti döneminde, "1950 Kansız İnkılap"; 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinden sonra, "27 Mayıs İnkılabı" temalarının ders programlarına alınması gibi. 1950 sonrası derse müdahaleler için Erdaş, *agb*, s. 17-18.

uygulamasının başlatılması ve sürdürülmesine yol açmıştır. Yükseköğretimde “Türk İnkılabı Tarihi” adını taşıyan bu dersin, arka planında tarihin olgu ve olayları olmakla birlikte, ön yüzünde Türk İnkılabının tarihsel ideolojik duruşu egemendir. Derslerin çıkışına neden olan tarihe, siyasete, sosyo-ekonomik ve kültüre ait gelişmeler, bir inkılap ideolojisi ihtiyacından, yeni ve makbul olanın çağdaş ve milli yüzünü sunmadan ve inkılabın sorunsuz geleceğe taşınma hedefinden ayrı düşünülemez. İlk derslerin içeriği, veriliş biçimi, verenlerin kimliği ve verilişin amaç ve ürün çıktısına yüklenen önem ortadadır. Bu öneme bağlı olarak derslerin ciddi biçimde verildiği, kamuoyunun yapısını gördüğü, bu yapılardan anlam çıkarması ve içselleştirilmesi istendiği ve özelde gençlik olmakla birlikte tüm toplumun bir inkılap eğitiminden geçirilmeye çalışıldığı görülür. Bu çabanın bir yüzü olarak Türk İnkılabı Tarihi dersinin eğitimin son aşaması olan üniversite öğretiminin sonunda hayata atılmak için veya mezun olmak için baraj niteliği kazandırılması, elde edilen meslek kadar, inkılabın ruhunu kavramak ve hayat felsefesi yapmak önemden öte anlam taşır. Yeni bir inkılap insanı yetiştirmekle özdeş olan bu anlamda, bir ölçme-değerlendirme, ne kadar rasyonel veya irrasyonel olduğu tartışmasının dışında, hayata atılmada ve inkılabın kuşattığı dünyada yaşama için zorunluluk olarak görülmüştür.

Dersler nasıl bir ciddiyet ve heyecan içinde yapılmış ise aynı ciddiyetin ve önemin ölçme-değerlendirilmesine de verilmesi, bugün bu dersin varlığı, verilişi ve verenler için çok sayıda sonuçlar üretmektedir.

KAYNAKÇA:

1-Arşiv Belgeleri:

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon kodu: 030.18.1.1, Yer No: 17.83.9, (13.01.1926).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.10.0.0 Yer No: 213.445.9, (4.3. 1928).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.12 Yer No: 45.34.2 (20Mayıs 1934).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030. 10. 0. 0. Yer No:142.13.4, (5 Aralık 1934).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon kodu: 030.10.0.0, Yer No: 142.13.4 (5 Aralık 1934).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon kodu: 030.18.1.2.Yer No: 84.78.19, Dosya ek: 144-234 (1 Eylül 1938).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.10.0.0. Yer No: 142.15.12 (23 Mart 1943).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490. 0. 0. Yer No:1199. 203. 1. (14 Hazi-ran 1945).

2-TBMM Zabıt Cerideleri:

- TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem 15. Cilt 64. Birleşim (31 Mayıs 1933), Sayfa: 472.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem 15. Cilt 64. Birleşim (31 Mayıs 1933), sıra: 249, Sayfa: 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, 12. Cilt, 39. Birleşim (22. 1. 1341), s.255- 257.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, 13. Cilt, 46. Birleşim (3.2.1341), s. 96-98.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, Devre: 6, (13 Ocak 1942), s. 1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 24, Devre: 6, (1 Kasım 1941), s. 69.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4 Cilt:13 İçtima: 2, s. 55.

3-Taranan Gazeteler:

- Cumhuriyet
- Hâkimiyet-i Milliye
- Resmi Gazete
- Ulus

4- Kitap ve Makaleler:

- ABADAN, Yavuz (1956), *Türk İnkılabı Tarihi Notları*, Ankara: Son Havadis Mat-baası.
- ABADAN, Yavuz (1964), *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, İstanbul: Varlık yayınları.
- AKGÜN, Seçil- ŞEKER, Nesim (1999), "Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve Cum-huriyet Tarihi Öğretimi İçindeki Yeri", *Bilanço 1923-1998 Türkiye Cumhuriye-ti'nin 75. Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi*, vol. 1, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss. 225-234.

- ARSLAN, Ali (1995), *Darülfünun'dan Üniversite'ye*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ASLANAPA, Oktay (Yay. Haz.) (1997), *1933 Yılında İstanbul Üniversitesinde başlayan İlk İnkılap Tarihi Ders Notları* (Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker, Yusuf Kemal Tengirşek), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ATATÜRK, M. K., *Reisicumhur ATATÜRK'ün Kamutayı Açış Nutukları* (1. İkinci-teşrin 1937), Ankara: Ulus Basımevi, Tarih yok.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (1938), *Nutuk*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (I- III) (1997), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 3 Cilt.
- ATAY, Falih Rıfki (2011), *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- BAŞGÖZ, İlhan- WILSON, Howard E. (1968), *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Ankara: Dost Yayınları.
- BAYAR, Celal (1978), *Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz*, İstanbul: Kervan Yayınları.
- (BAYUR), Yusuf Hikmet (1934), *Yeni Türkiye Devletinin Haricî Siyaseti* ("Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin müsveddeleri; seri: 2, no 17) (İstanbul: Akşam Matbaası, 1934.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1938), *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 59/ Türk İnkılabı Enstitüsü 1/VI, 1938.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1991), *Türk İnkılabı Tarihi*, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BİLSEL, Cemil (1943), "İkinciteşrin ve Mahmut Esat Bozkurt", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3 (1943), ss. 310-313.
- BİLSEL, Cemil (1944), "Öğrenirken ve Öğretirken Beraber", *Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Medenî Hukuk Ordinaryüs Profesörü Ebül'ula Mardin'e Armağan: İstanbul Hukuk Fakültesi Profesörleri ve Doçentleri Tarafından*, İstanbul: Kenan Matbaası, ss.23-109.
- Birinci Türk Tarih Kongresi* (2-11 Temmuz 1932), *Konferanslar, Münakaşalar*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1932.
- BOZKURT, Mahmut Esat (1940), *Atatürk İhtilali* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları İnkılap Enstitüsü.
- CHP Programı*, (*Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır. Mayıs 1935*), Ankara: Ulus Basımevi, Tarih yok.
- Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri-II* (1946) Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- ÇELEBİ, Nilgün (2003), "Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesindeki Mülteci Profesörler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt:43, Sayı:1, ss. 259-272.
- DELETANT, Dennis- HANAK, Harry Hanak (ed.) (1988), *Historians as Nation Builders- Central and Southeast Europe*, London: Mc Millan Press.
- DOĞANAY, Şakir (1938), "Türkiye'de İdeoloji Kavgalarına Yer Yoktur", *Varlık*, No.111 (Şubat 1938), s. 611.

- ERASLAN; Cezmi (2014), "Nutuk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, Cilt: 33, ss.276-278.
- ERDAŞ, Sadık, "Atatürk'ten Günümüze Türk İnkılâp Tarihi Derslerine Genel Bir Bakış", *Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi*, (Ed.: Yasemin Doğaner) (2006), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, ss. 9-23.
- ERTAN, Temuçin Faik (1997), "Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi: Muhit", *Kebikeç*, Yıl: 2, Sayı: 5, ss. 17-34.
- GÖKÇEN, Sabiha (1982), *Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti*, İstanbul THK Yayınları.
- (GÜR), A. Refik Sıdkı (1927), *İnkılaplar Muvacehesinde Türk İnkılabı*, İstanbul: Yeni Matbaa.
- HEPER, Metin (1994), "2000'li Yılların Eşiğinde Türkiye'de Devlet ve Üniversite", *Dünya'da ve Türkiye'de Bilim Etik ve Üniversite*, TÜBA Bilimsel Toplantılar Serisi: 1, Ankara: TÜBİTAK Matbaası, ss. 13 -21.
- (İLERİ), Celal Nuri (1926), *Türk İnkılabı*, İstanbul: Ahmed Kamil Matbaası.
- İNAN, Afet (1973), *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- İNAN, Afet (1984), *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisin Zabıt Defteri*, C: III, 21 Teşrin-i sani 1341 (1925).
- İstanbul Üniversitesi, Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyeleri-I*, (1983) İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- İstanbul Üniversitesi (1937), Türk İnkılap Tarihi İmtihanları Talimatnamesi*, İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 3 sayfa.
- KARAL, Enver Ziya Karal (1945), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1944)*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1998), *Atatürk*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOCATÜRK, Utkan (1984), "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1 (Kasım 1984), ss.3-95.
- KOCATÜRK, Utkan (1985), "Büyük Nutkun Basılışı Esnasında Atatürk Tarafından Yapılan İki Düzeltme", *Atatürk Araştırma Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2 (Mart 1985), ss. 609- 614.
- LÖK, Atilla- ERTEN, Bağış (2002), "1933 Reformu ve Yabancı Öğretim Üyeleri", *Modern Türk Siyasi Düşüncesi (Modernleşme ve Batıcılık)*, Cilt:3, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.537-544.
- MALCHE, Albert (1939), *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- MUMCU, Ahmet (1985), "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersinin Öğretiminde Yapılan Yanlışlar", *I. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Semineri*, (11-13 Mayıs 1985, Samsun), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Basımevi, ss. 45-54.
- MUZAFFER, Mediha (1933), *İnkılap Ruhu*, İstanbul: Devlet Matbaası.

- OĞUZOĞLU, Hüseyin Cahit (1966), *Ankara Hukuk Fakültesi'nin Kuruluşu ve İlk Yılları*, (Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı, AÜHF Yayınları: 210), Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- (ÖZTÜRK) Halil Nimetullah (1928), *İnkılabın Felsefesi*, İstanbul: İkdam Matbaası.
- PEKER, Recep (1935), *Recep Pekerin İnkılab Dersleri Notları*, Ankara: Ulus Basımevi.
- SAFRAN, Mustafa (1998), "İnkılâp Tarihi Öğretimine Yaklaşım Sorunları", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 3, ss. 5-17.
- T. C. Maarif Vekâleti Milli Talim ve Terbiye Dairesi (1928), *Etnografya Müzesi İnkılap Şubesine Kabul Olunacak Asara Dair*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- T. C. Maarif Vekâleti (1943), *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara: Maarif Matbaası, 29 sayfa.
- T.C Maarif Vekâleti, *Tebliğler Dergisi*, Cilt:6 (29 Teşrinisani 1943), Sayı:252, s. 87-88.
- TANÖR, Bülent- TOPRAK, Zafer- BERKTAY (1997), "İnkılap Tarihi" Dersleri *Nasıl Okutulmalı?*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- TANSU, Samih Nafiz (1938), *Türk İnkılab Tarihi ve Büyük Harpten Sonra Avrupa*, (Basturan: İkbâl Kitabevi sahibi Hüseyin Kitabcı), (İstanbul): Kenan Basımevi ve Kılıç Fabrikası.
- Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul: Devlet Matbaası,1931.
- TENİRŞEK; Yusuf Kemal (1935), *Türk İnkılâbı Ders Notları Ekonomik Değişmeler*, (Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatından-2), İstanbul: Resimli Ay Basımevi.
- TÖR, Vedat Nedi (1999), *Yıllar Böyle Geçti*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TUNCAY, Mete (1989), *T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- TÜFEKÇİ, Gürbüz (Yayına Hazırlayan) (1998), *Atatürk'ün Seyahat Notları (1930-1931)*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- "Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü" *Kurulması Hakkında Kanun ve Müzakereleri*, Ankara: Maarif Matbaası, Ankara Şubesi, 1942.
- ÜSTÜN, Kemal (1981), *Menemen Olayı ve Kubilay*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- WIDMANN, Horst (1981), *Atatürk Üniversite Reformu*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- YALANSIZ, Nedim (1999), "1930'lar Türkiye'sinde Demokrasi ve Kemalizm Tartışmaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.3, Sayı: 8, ss. 25-42.
- (YALÇIN), Hüseyin Cahid, "İnkılap", *Renin*, No: 22 (4 Teşrinisani 1338/1922).
- YÜCEL, M. Serhan (2016), "Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin İlk Yılı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 26 (Mart 2016), s.361-387.

